Veerkracht

VOGELWERKGROEP BERGEN OP ZOOM

BMP, Melanen (foto:Ria Hogerwaard)

Gluren bij de buren (Teus Slagboom)

Bijzondere broedvogels, Waterral (foto Ton)

Interview Peet Goossen (foto Ria)

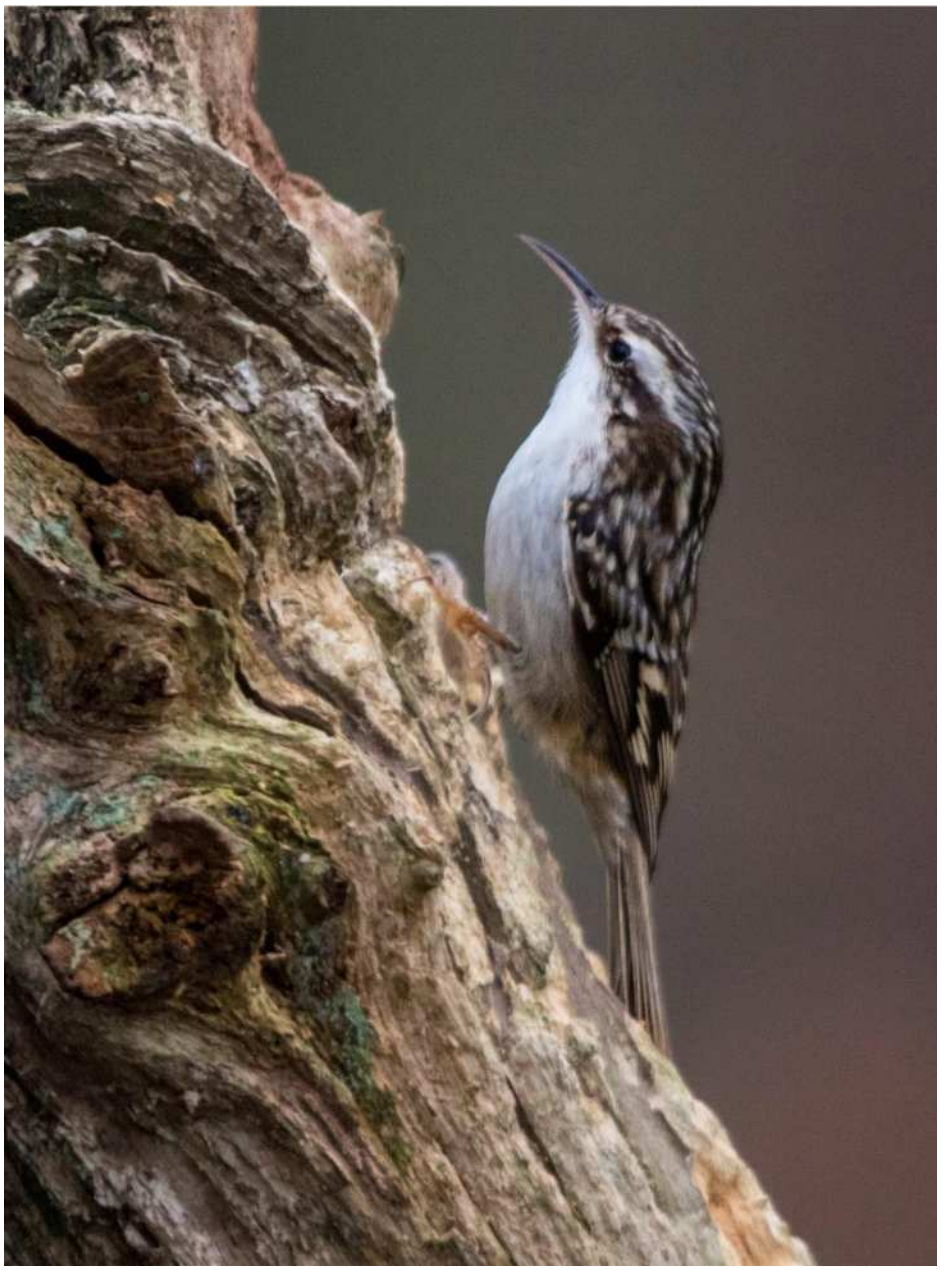

Boomkruiper (foto: HES van Schoonhoven)

- Excursie Molenplaat
- 38 jaar broedvogelonderzoek Kortenhoeff
- Wintervogels

Koekoek, vogel van het jaar 2017 (foto: Ton Bakker)

- Integrale broedvogelinventarisatie Markiezaat 2014-2015
- Zwarte Spechten, struiken en bosmieren in de Stoppelbergen

Broedvogels Pilberg * Euro Birdwatch * 2017

Veerkracht 2017, 22e jaargang

Inhoud

Voorwoord van de voorzitter	1
38 jaar broedvogelonderzoek, trends en teleurstellende ontwikkeling Rode Lijstsoorten Kortenhoeff 1979-2016 *Ray Teixeira*	2
Bijzondere broedvogels regio Bergen op Zoom 2016 *Ray Teixeira*	12
Euro Birdwatch 2016 op 2 oktober *Jan Hogerwaard*	17
BMP cursus in de Melanen in 2016 *Hidde Bult*	20
Gluren bij de buren – Vlieland 30 september tot en met 3 oktober 2016 *Teus Slagboom en Robert Kraaijeveld*	23
In gesprek met Peter Goossen *Ria Hogerwaard*	26
Excursie Molenplaat 8 oktober 2016 *Ria Hogerwaard*	29
Broedvogels Pilberg onder Ossendrecht in 2015 *Ray Teixeira*	32
Integrale broedvogelinventarisatie Markiezaat 2014-2015, bijschattingen en overzicht 39 jaar vogelonderzoek *Ray Teixeira*	35
Zwarte Spechten, struiken en bosmieren in de Stoppelbergen *Hidde Bult*	47
Wintervogels *HES van Schoonhoven*	50

Vogelwerkgroep Bergen op Zoom

De Vogelwerkgroep Bergen op Zoom werd in 1992 statutair opgericht, maar bestaat al sedert ongeveer 1982. Zij heeft als doel het bestuderen van in het wild levende vogels ter bescherming en behoud van deze dieren en hun leefgebieden. Dit gebeurt door het organiseren van tellingen, al dan niet in samenwerking met landelijke, provinciale of regionale organisaties, waarbij gegevens van vogels worden verzameld, uitgewerkt, gearchiveerd en zo mogelijk gepubliceerd, liefst in het eigen tijdschrift Veerkracht. Daarnaast worden informatieve vergaderingen met lezingen gehouden en steun gegeven aan initiatieven ter bevordering van natuurbehoud in het algemeen en vogelbescherming in het bijzonder. Regelmatig worden excursies gehouden waarbij vogel- en natuurstudie voorop staan.

Website: //www.vwgboz.nl

Bestuur

Sjaan Hopmans (secretaris), Jan Hogerwaard (voorzitter) Annelies Buijs (penningmeester), Hidde Bult (webmaster, contactpersoon Sovon).

Contactadres: Sjaan Hopmans, Antwerpsestraatweg 500, 4625 AH Bergen op Zoom, tel 0164-254436; emailadres c.hopmans@home.nl

Van de voorzitter

Voor u ligt, al vroeg in het jaar, een uitgave van ons mooie blad Veerkracht. Er was nog veel copy voorhanden aangaande gebeurtenissen, die in het jaar 2016 hebben plaatsgevonden. Het doet me genoegen te constateren, dat we dit keer artikelen hebben ontvangen van meerdere leden. Mocht deze schrijversdrift in de loop van het jaar voortzetten, kunnen we zo nodig overwegen een extra uitgave tegen het eind van het jaar in behandeling te nemen.

Ondanks het feit dat veel verenigingen kampen met een tekort aan vrijwilligers en actieve leden, kunnen we stellen dat wij nog steeds mogen rekenen op een trouwe groep mensen, die zich belangeloos inspannen bij diverse activiteiten van onze vogelwerkgroep. Hierbij moet men o.a. denken aan allerhande tellingen, zoals slaapplaatstelling, watervogeltelling, midwintertellingen om er maar een paar te noemen.

In het 4e kwartaal van 2016 heeft het bestuur een actie ondernomen om onze vogelwerkgroep meer onder de aandacht te brengen in onze regio. Hiertoe hebben we in BN De Stem en de diverse weekbladen een oproep gedaan dat er op 8 oktober een publieke wandeling georganiseerd zou worden op de Molenplaat. Hieraan gaf een kleine groep mensen gehoor en zij werden getrakteerd op een mooie spectaculaire show van twee vliegende Zeearenden. Een van de gasten, Walter van Dongen hebben we na de excursie mogen verwelkomen als nieuw lid. Op 12 november hebben we een journalist en fotograaf van BN De Stem meegenomen tijdens de Watervogeltelling op de route “De Duintjes” van het Markiezaat. Hierover is een artikel in de krant verschenen, hetgeen veel positieve reacties opleverde, maar helaas geen nieuwe leden.

Het verheugt me bijzonder dat onze website www.vwgboz.nl zich inmiddels heeft ontwikkeld tot een bron van informatie. Onze webmaster, Hidde Bult, is erin geslaagd al veel informatie op de site te plaatsen, zoals Veerkrachten, rapporten en ook de telresultaten van het Markiezaat van 1983 t/m 2016. Regelmatig wordt de VWG ook geraadpleegd door diverse overheidsinstellingen. Recent heeft de provincie Noord-Brabant een ecologiesessie inzake de waterkwaliteit van het Markiezaat georganiseerd. Hidde was hierbij uitgenodigd om de ecologie vanuit vogelperspectief toe te lichten. Zijn presentatie was gebaseerd op tellingen van onze VWG. De beleidsmakers hebben kennis kunnen nemen van het feit dat de terugkeer naar zout water nauwelijks van toegevoegde waarde is en eigenlijk meer nadelen kent. Ook was de VWG, door ondergetekende, vertegenwoordigd in de Klankbordgroep Groote Melanen en heeft daar de broedverstoringen aangevochten, van o.a. Bosrietzanger en Rietgors, als gevolg van hun maaibeleid. De Gemeente en Waterschap hebben toegezegd hun maaibeleid beter met elkaar af te stemmen en op een later tijdstip in te plannen.

De VWG heeft aan het SOVON toegezegd om dit jaar territoria van twee Natura 2000 doelsoorten, de Zwarte Specht en de Nachtzwaluw, op te sporen op de Brabantse Wal. Voor het herkennen van de geluiden van deze vogels en waar men op moet letten, zijn een tweetal ochtenden gepland in maart. Hierbij zal ook aandacht worden besteed aan het herkennen van de geluiden van vroege voorjaarsvogels. Iedereen die deze ochtenden wil bijwonen, kan zich hiervoor opgeven bij Hidde Bult.

Tot slot wil ik hierbij ook mededelen dat het SWEV inmiddels is opgeheven en dat de activiteiten en activa zijn overgegaan naar het VIB.

Jan Hogerwaard, voorzitter Vogelwerkgroep Bergen op Zoom

Achtendertig jaar broedvogelonderzoek, trends en teleurstellende ontwikkeling Rode Lijstsoorten Kortenhoeff 1979-2016

Ray Teixeira

Inleiding.

Kortenhoeff werd door de Rijksoverheid in 1979 aangekocht om van een kleinschalig landgoed te worden omgezet in een natuurmonument. Het maakt sedert 2001 deel uit van het Grenspark de Zoom-Kalmhoutse Heide en is op 7 mei 2013 aangewezen als vogelrichtlijngebied van het Natura 2000 gebied de **B**rabantse Wal. Het terrein wordt beheerd door Staatsbosbeheer (SBB). Kortenhoeff is in de loop van de jaren ingrijpend veranderd. Eerst gebeurde dat door vrij intensieve begrazing, maar gaandeweg werd ook grootschalig ingegrepen door grond te verwijderen, vennen uit te graven en bos te kappen. De waterstand laat nog steeds te wensen over. Daardoor is de broedvogelbevolking sterk veranderd.

Van Kortenhoeff zijn 8 broedvogelinventarisaties beschikbaar. Zij beslaan een periode van 38 jaar. Helaas voldoen zij lang niet allemaal aan de gestelde eisen, waardoor kwaliteitsverschil ontstond. Soms werd niet het gehele gebied of alleen een geselecteerde groep broedvogels onderzocht. Desondanks is het mogelijk trends te ontdekken in de broedvogelbevolking. In hoeverre lopen deze parallel met de landelijke trends en wat zegt dat over het gevoerde beheer? En hoe verging het de soorten van de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde soorten in ons land? Juist op hen moet het gevoerde beleid worden afgestemd. Vraag is of de broedvogels hebben geprofiteerd van de grote hoeveelheid geld, die met het ingrijpen gepaard ging

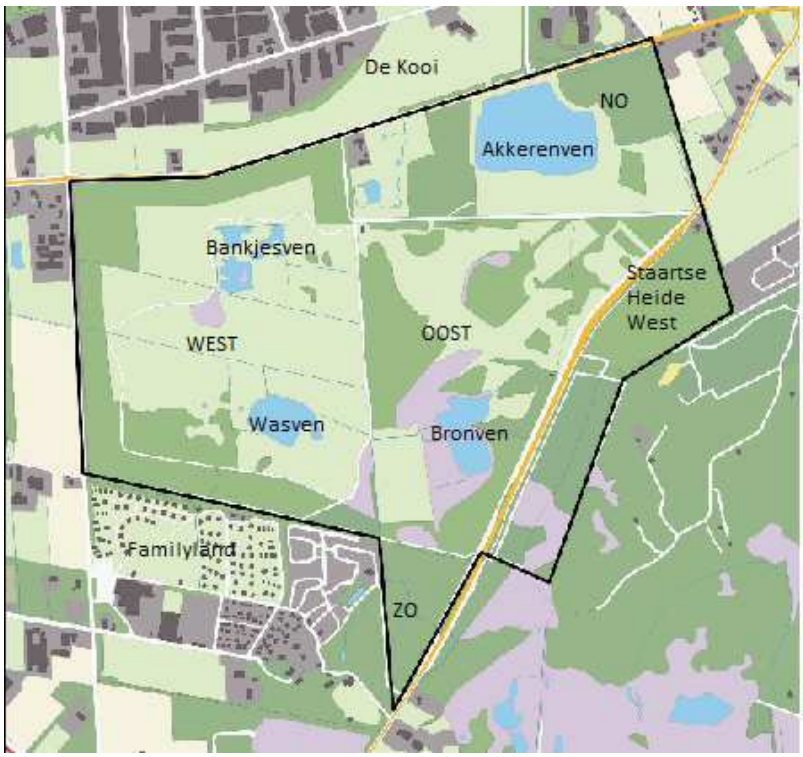

Figuur 1. Overzichtskaart VOG 21, bestaande uit Kortenhoeff (west van de Abdijlaan) en aangrenzend deel van de Staartse Heide (ten oosten daarvan)

Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied van het grenspark de Zoom-Kalmthoutse Heide VOG 21 beslaat het terrein tussen de zwarte lijnen van figuur 1. Het meet 112 ha en bestaat uit het natuurreservaat Kortenhoeff, gelegen ten westen van de Abdijlaan (circa 97 ha) en het westelijk deel van de Staartse Heide (circa 15 ha).

Kortenhoeff in engere zin ligt ten oosten van Hoogerheide, ingeklemd tussen de Huijbergseweg, Abdijlaan, Familyland en de Groene Papegaai. Voor een beschrijving zie Teixeira (1992). Langs de Huijbergseweg ligt een particulier perceel van circa twee ha; tegenwoordig uitgebaat als theetuin.

Bankjesven

Kortenhoeff kent verschillende deelgebieden. Het wordt gescheiden in een westelijke (W) en een oostelijke helft (O) door een noord-zuid verlopend pad. Een ander groot pad scheidt een noordoostelijk (NO) deel af. In het zuidoosten (ZO) ligt een driehoekig gebiedje van 3,6 ha, grenzend aan het pompstation Kortenhoeff ook wel waterleidingbos genoemd.

Na het kappen van naaldbos ontstane open plek, broedgebied voor Boompieper en –leeuwerik

Aanvankelijk was sprake van een kleinschalig landgoedje met aangeplante naald- en populierenbossen, droge en natte heideterreintjes, landbouwgronden, een boomgaard en twee vennen; het Wasven in W en het Bronven in O. Maar het terrein is vanaf eind 1989 sterk veranderd door een aantal forse ingrepen. Vanaf 1990 werd veel bos verwijderd, waarbij tal van waardevolle oude eiken, een groot deel van de zwarte dennen, alle populieren, alle fijnsparren en de meeste houtwallen sneuvelden. Hier en daar zijn nog restjes kwijnend bos bewaard gebleven, maar door het veel opener karakter van het terrein is een deel van de resterende (naald)bomen omgewaaid.

In 2005 en 2006 werd bijna heel het gebied uitgedund en in 2007 vrijwel geheel ontdaan van Amerikaanse vogelkers. Daardoor is het oorspronkelijke karakter verdwenen en de variatie afgenomen.
De weilanden zijn uit de pacht. Het weiland in W werd begin jaren negentig afgegraven en de zwaar bemeste bovengrond afgevoerd. Daardoor kon zich een uitgebreide pioniervegetatie vestigen met onder meer veel Zonnedauw. Het noordelijk deel van dit gebied werd begin 2000 verder afgegraven, waardoor een fraai stuk open water (Bankjesven) met moerasvegetatie ontstond, maar er kwam ook veel Pitrus tot ontwikkeling. SBB maakte in dit ven een steiger met zitbank. De reeds bestaande vennen werden verder uitgegraven en vergroot. In het Wasven ontstond een fraaie oevervegetatie met Beenbreek en andere beschermde planten. In het Bronven zijn delen van de oever begroeid geraakt met o.a. kleine zonnedauw en moeraswolfsklauw. Beide vennen hebben eilandjes waarop watervogels kunnen broeden. Sommige sloten werden afgedamd, maar het water bereikte nog niet overal het gewenste niveau doordat enkele afvoerende diepe sloten nog functioneerden. Nu is dat verbeterd. Najaar 2007 werd in NO het in de jaren vijftig gedempte Akkerenven weer uitgegraven en een weiland afgeplagd, waardoor een vegetatie van vochtige heide ontstond. Ondanks al deze maatregelen is de grondwaterstand 's zomers te laag en vallen vennen geheel of gedeeltelijk droog.

Vanaf begin jaren tachtig werd het terrein integraal begraasd met 13-14 IJslandse pony's plus enkele pinken. Later werden zij vervangen door circa 50 geiten. De ondergroei verdween vrijwel geheel en de bosvernieuwing werd volledig geblokkeerd. Het aantal kale zandige plekken is toen toegenomen.
In 2010 werden de IJslandse pony's en geiten afgevoerd en stootbegrazing met schapen ingesteld. Daardoor werd meer maatwerk bereikt, maar de grenzen van de gebruikte afrastering zijn na jaren nog eenvoudig te herkennen.
Er zijn regelmatig nieuwe paden aangelegd, oude opgedoekt en veerasters verplaatst. Dat bracht veel schade aan het landschap toe.
In Oost werd een heideveld geplagd, zonder dat noemenswaard nieuwe heide ontstond.

Afkortingen
BMP = Broedvogel Monitoring Project, ca = circa, cf = conform, ex = exemplaar, ha = hectare, min = minuten, NO = noordoost, nvt = niet van toepassing, O = Kortenhoeff - Oost, terr = territorium, SHW = Staartse Heide West, W = Kortenhoeff – West, ZO = zuidoost.

Broedvogelonderzoek
De toegepaste onderzoekstechnieken verschilden sterk. Pas vanaf eind jaren tachtig werd de uitgebreide territoriumkartering gebruikt cf Hustings *et al.* (1985).
1979-86: zie van Eck 1988 met enkele eigen aanvullingen. Beperkte inventarisaties in 1979 en 1981. Daarnaast is het terrein onregelmatig bezocht en

werd slechts in beperkte mate op broedvogels gelet. Theetuin niet meegeteld.
1987: het gebied werd 19x geheel of gedeeltelijk onderzocht waarvan twee in de avondschemering in de periode 8/3 tot en met 23/5. In de westelijke helft werden 12 rondes gelopen en in het oosten slechts 6. NO werd nauwelijks bekeken. Het onderzoek was dus niet volledig.
Er was nog maar weinig ervaring met BMP-inventarisaties conform van Dijk (1985). Dat leidde tot een te voorzichtige interpretatie met veel grote (papieren) "territoria". Later werden de interpretatiecriteria door SOVON aangescherpt met realistischer datumgrenzen en het begrip fusieafstand geïntroduceerd (van Dijk 2004). Daarom werden de soortkaarten opnieuw geïnterpreteerd, in het licht van de laatste interpretatiecriteria (van Dijk & Boele 2011). Dit leidde tot de aanname van een groter aantal territoria.
1988-89: zeer veel bezoeken en circa 17 volledige rondes (zie Teixeira 1992) tussen half februari en half juli. Voor één ronde was aanvankelijk een enkel bezoek nodig, maar later in het seizoen 2-3. Daarnaast werd elk jaar het terrein minstens drie maal 's avonds bezocht. Er werd niet steeds een vaste route gevolgd. Om de trefkans te verhogen werd een cassetterecorder gebruikt voor het nabootsen van de roep van Dodaars, Waterral, Kleine Bonte Specht en Nachtzwaluw. De soortkaarten werden in 2007 geherinterpreteerd.
1999: Onderzoek door beheerders van SBB. Alleen het begraasde deel van 65 ha werd gekarteerd op een aantal geselecteerde soorten (Bakker & Wolf 1999). De bossen bleven buiten beeld, waardoor de inventarisatie voor het gehele gebied onvoldoende was. Tussen 29/3 en 30/6 werden zes zeer vroege ochtendbezoeken gebracht. Onderzoeksintensiteit: 14,5 min/ha (laag). Daarnaast werden drie soms korte avondbezoeken uitgevoerd.

Gevolgen van stootbegrazing. Na enkele jaren is de vervorming van deze Meidoorns nog goed zichtbaar.

2006 en 2011. Onderzoek uitgevoerd door twee Belgische amateur ornithologen Jos Kueppens en Paul Snels, met een onvolledige kennis van de zang van vooral schaarse soorten. Veel determinaties gebeurden visueel, waarin men heel sterk was. Daarnaast waren ze heel voorzichtig in de aanname van een broedgeval. Het terrein werd zes keer in de ochtend bezocht, waarbij steeds het gehele gebied, dus inclusief de SHW, werd onderzocht. In 2011 werd 20 uur en 40 min aan veldwerk verricht, hetgeen neerkomt op 11,2 min/ha (te laag). Een en ander leidde tot een forse onderschatting, ook van algemenere soorten.
2007: zie Teixeira (2007). In de periode 16 maart tot en met 13 juli werden 21 bezoeken gebracht, waarvan vier 's avonds. In W werden 13,5 rondes gelopen en in O 11. Totale inventarisatietijd circa 55 uur (= 33 min/ha, hoog). Daardoor ontstond een goed beeld van de broedvogelbevolking. Om de vergelijking met de overige jaren te verbeteren werden de gegevens van de theetuin Kortenhoeff en de schaarse waarnemingen tussen de Abdijlaan en het pompstation toegevoegd.

Stootbegrazing met schapen.

2016. Gecombineerd onderzoek door de auteur en Jos Kueppens en Paul Snels. De uitwerking van de gegevens vond plaats met Autocluster. Mijn onderzoek werd uitgevoerd in de periode 13/3 tot en met 18/5. Er werden 34 bezoeken gebracht, meestal aanvangend even na zonsopkomst. Om gezondheidsredenen werd steeds heel langzaam gelopen en veel gerust. Na half mei was terreinbezoek niet meer mogelijk. Daardoor zijn de nattere delen van het terrein niet afgelopen en alleen van afstand onderzocht. Aantal afgelegde rondes: 8 en totale inventarisatietijd 108 uur en 36 min, overeenkomend met 58,7 min/ha (zeer hoog). Daarnaast werden vijf avondbezoeken gebracht verdeeld over twee niet werkelijke volledige rondes met een totale tijdsduur van 9 uur en 39 min. Geluidsnabootsing vond plaats bij Waterral, andere kleine ralachtigen, Nachtzwaluw, Blauwborst en Sprinkhaanzanger.

Daarnaast maakten Kueppens en Snels 6 vrij snelle ochtendbezoeken van ruim drie uur (3, 11 en 21/4, 4 en 19/5 en 11/6) waarbij in één ochtend het gehele gebied werd onderzocht.
Op 15/6 werd het terrein gedurende slechts 1 uur bezocht, maar wel genoteerd als volledige ronde en op 27/4 werd een avondbezoek gedaan van 2 uur en 35 min. Hun tijdsbesteding 21 uur en 38 min (= 11,7 min/ha, te laag). Zij gebruikten dezelfde Autoclubter-pagina als ik.
Tony Bennion gaf enkele incidentele waarnemingen door (tijdsduur ca 1 uur) en enkele gegevens van Waarneming.nl van de gebieden Kortenhoeff W en O werden gebruikt.
De volgende correcties werden doorgevoerd: Dodaars – 3, Nijlgans – 1, Slobeend – 9, Fazant – 1, Meerkoet – 3, Nachtzwaluw – 1, Kleine Bonte Specht – 2, Roodborsttapuit – 1 en Graspieper – 1

Tabel 1. Broedvogels Kortenhoeff 1979-86, 1987, 1988-89, 1999, 2006, 2007, 2011 en 2016. 0,5 = broeden onzeker, + = soort territoriumhoudend aanwezig, doch niet gekarteerd, * Rode Lijst Osieck & Hustings (1994), ** van Beusekom *et al.*(2005) en *** beide lijsten,. % verhouding 2016 ten opzichte van 1988-89, [1] = inventarisatie 2012, [2] = Waarneming.nl, Trend Ned = trend Nederland 1990-2014, ++ = sterke toename, + = lichte significante toename, 0 = constant, - lichte afname -- = sterke afname, ? = onzeker of onbekend.

	Kortenhoeff								SHW	Bijzonderheden		Trend
Soort	79-86	1987	88-89	1999	2006	2007	2011	2016	2016	2016	%	Ned
Dodaars*	?		1	1	2	3	1	3	?	eerst 6	300	+
Grauwe Gans								1		geen jongen	∞	++
Canadese Gans	1	1	1	3	6	6	3	8		lichte toename	800	++
Brandgans						0,5				gepaard Ca Ga	∞	++
Nijlgans					0	2	2	1		stabiel	∞	++
Bergeend	?	2	4	2	1					verdwenen	0	+
Krakeend	1						1	3		toename	∞	+
Wintertaling**	1,5			1	0		0			gebied verlaten	∞	-
Wilde Eend	+	10	13	+		16		19		lichte toename	146	+
Zomertaling***	1							1		gebied verlaten	∞	-
Kuifeend		2	2	6	3	3	3	3		constant	150	+
Sperwer	?	?	1	1		?				gebied verlaten	0	-
Buizerd	1	1	1,5			1		1		1990 2 paar	67	+
Torenvalk	?		1	1						gebied verlaten	0	--
Boomvalk**								1		2015 broedend	∞	-
Fazant	+	16	10	+		4		6		afgenomen	60	-
Waterral			1			2		1		2015 2 paar	100	+
Waterhoen	+	4	5	1		4				gebied verlaten	0	-
Meerkoet	+	2	3	2		3		6		afh waterstand	200	-
Scholekster	?	1		1		1				gebied verlaten	∞	-
Kleine Plevier								1		1993-94 1-3 p	∞	+
Kievit	2	1?		1	2	2	4	3		vrij stabiel	∞	-
Wulp		1		1						twijfelgeval	∞	-
Watersnip***						0,5		1		onzeker	∞	-
Houtsnip			1							aanwezig 2015	0	?
Holenduif	+	5	4			3		2		afgenomen	50	0
Houtduif	+	39	63	+		22		39	8	afgenomen	62	-
Zomertortel**	9	6	7							gebied verlaten	0	--
Koekoek**	1	2	1	1		1				aanwezig	0	-
Steenuil**			1							gebied verlaten	0	-
Bosuil						1				gebied verlaten	∞	-
Ransuil**	1	1						1		1986, 87, 90	∞	--
Nachtzwaluw***						1	2[1]	2	1	vrij constant	∞	+
Groene Specht***	1	4	4	1	3	2	1	3		stabiel	75	+
Zwarte Specht			1	1	0		0			aanwezig	0	0
Grote Bonte Specht	≥1	10	12	7		10		12	3	vrij constant	100	+
Kleine Bonte Specht	1	1	2	2		3		5	1	toename	250	+
Boomleeuwerik			0,5	1	3	6	2	2	1	afgenomen!	400	+
Veldleeuwerik***				1						gebied verlaten	∞	-
Boerenzwaluw***			1			1				gebied verlaten	0	-
Boompieper	3	4	5	4	11	26	16	26	3	toegenomen	520	+
Graspieper**	?	1		1		1		2	1	vrij constant	∞	-
Witte Kwikstaart	1	1	1					1		incidenteel	100	-
Winterkoning	≥11	25	41	+		43		43	7	constant	105	0
Heggenmus	≥2	7	13	+		17		8		afgenomen	62	-
Roodborst	≥8	24	46	+		35		54	16	constant	117	0
Blauwborst					0		0	6		nieuw	∞	+
Gekr Roodstaart	4		5	2	1		2	9	3	toename	180	0
Roodborsttapuit*				2	3	7	10	8		forse toename	∞	++

	Kortenhoeff								SHW	Bijzonderheden		Trend
Soort	79-86	1987	88-89	1999	2006	2007	2011	2016	2016	2016	%	Ned
Merel	≥13	31	29	+		31		40	6	lichte toename	138	+
Zanglijster	±3	7	7	+		8		8	1	vrij constant	114	+
Grote Lijster	+	1	3	+		3			1	afgenomen	0	-
Sprinkhaanzanger			1				3	4		toename	400	+
Kleine Karekiet								0,5		nieuw	nvt	+
Bosrietzanger	1		1							gebied verlaten	0	0
Spotvogel**	1		1							aanwezig 2015	0	-
Braamsluiper	1		1							gebied verlaten	0	-
Grasmus			0,5		1	2	2	10		fors toegenomen	2000	+
Tuinfluiter	±9	10	15	3		27		19	3	toegenomen	127	-
Zwartkop	±4	12	23	5		22		39	5	forse toename	170	+
Fluiter			2							terr in 2015	0	-
Tjiftjaf	≥5	19	21	+		24		33	7	toegenomen	157	+
Fitis	±20	38	48	7	29	45	38	131	18	fors toegenomen	273	-
Goudhaan	1	>20	26	4		3		2	2	fors afgenomen	8	+
Vuurgoudhaan		?	1							gebied verlaten	0	0
Grauwe Vliegenv**						1		2		nieuw 2016	∞	-
Bonte Vliegenvang			1	0,5	0		2	2	1	blijft schaars	200	+
Staartmees	≥1	3	10	1		3		3	1	enorme afname	30	-
Matkop**	3	14	13	3						gebied verlaten	0	-
Kuifmees	1	8	11	+	2	5	0	7	3	afname	64	-
Zwarte Mees	1	3	4		0		0	1		afname	25	-
Pimpelmees	±7	20	28	3		23		39	7	fors toegenomen	139	+
Koolmees	±7	38	46	+		39		70	12	toegenomen	152	+
Booomklever					0	1	0	1		nieuw	∞	+
Boomkruiper	≥1	4	9	5		11		17	4	toegenomen	189	+
Wielewaal**	4	10	13	2	0		0			gebied verlaten	0	-
Gaai	+	10	14	+		7		7	1	afgenomen	50	0
Ekster	+	16	23	+		2		4		enorme afname	17	-
Kauw	1		1	+		5		1	1	afname na 2007	100	0
Zwarte Kraai	+	6	10	+		11		4		afgenomen	40	0
Spreeuw	+	3	4	+		13		2	1	afgenomen	50	-
Huismus**		1	1							gebied verlaten	0	-
Ringmus**	4		1							gebied verlaten	0	-
Vink	+	16	33	+		45		42	8	vrijwel stabiel	127	+
Groenling			2			5		6	1	randterritoria	300	+
Putter	2,5		1			3		2		randterritorium	200	++
Kneu***	+							2		nieuwkomer	∞	-
Goudvink	1?							4		forse toename	∞	+
Appelvink						1		2		nieuw; randen	∞	+
Rietgors				1	0	4	0	3		vrij constant	∞	+
n soorten	57	49	64	52	nvt	57	nvt	64	29		100	90
n territoria	>>129	440	656,5	nvt	nvt	571	nvt	789,5	127		120,3	

Voormalige boomgaard, nu spontaan begroeid met Berk, broedgebied van mezen, Fitis en Gekraagde Roodstaart.

Resultaten

Zie tabel 1. Totaal aantal broedvogelsoorten in de onderzoeksjaren bedroeg 90, terwijl in de tussenliggende jaren nog Wespendief, Havik en Zwarte Zwaan voorkwamen. Topjaren met 64 soorten waren 1988-89 en 2016, niet voor niets de jaren met het meest intensieve onderzoek. Het aantal soorten per jaar lijkt vrij stabiel. Het totaal aantal territoria steeg weer na 2007 tot een top van 789,5 in 2016.

Sedert 1988-89 werd vooruitgang geboekt bij vogels van het open veld (Boompieper, Boomleeuwerik en Roodborsttapuit). Kievit, Nachtzwaluw en Graspieper stabiliseerden op laag niveau. Bosvogels, die dipten na het verwijderen van veel bomen namen weer toe, mogelijk door het ouder worden van het bos. Winterkoning en Roodborst stabiliseerden. Zij die het moeten hebben van bestaande holen als Kauw en Spreeuw namen af door het ontbreken van dood staand hout. De Bosuil verdween zelfs.

Soorten van jong bos, struiken en struwelen rezen de pan uit zoals de Fitis; andere soorten namen toe zoals Zwartkop en Tuinfluiter, of vestigden zich weer, zoals Sprinkhaanzanger en Blauwborst.

Natte plek in spontaan ontwikkeld loofbos met bomen van allerlei leeftijd in de SHW.

Dankzij het graven van vennen en het verhogen van de waterstand, namen veel, doch niet alle, watervogels als eenden en rallen toe. Na de uitdroging van vooral het Akkerenven vanaf begin mei 2016 verlieten veel vogels het gebied zoals Krakeend, Slobeend en Zomertaling. Dodaars en Meerkoet verplaatsten gedeeltelijk naar andere vennen in het gebied.
Roofvogels doen het al jaren slecht doordat maar weinig geschikt bos aanwezig is. Voor Kiekendieven is het terrein te klein.
De afwezigheid van Wielewaal en Zomertortel komt door een enorme landelijke afname, maar werd ook versneld door het verwijderen van hun favoriete broedbiotoop als populierenbossen.
Het verdwijnen van Bosrietzanger, Braamsluiper en Spotvogel is deels te verklaren uit hun lage aantallen in de jaren tachtig. Het aantal randterritoria was opvallend hoog; een deel van deze vogels zal niet in Kortenhoeff tot broeden zijn gekomen.

Bespreking enkele soorten van 2016

Dodaars
In april tot vier paar in Akkerenven.
Grauwe Gans
Soms paar aanwezig; geen broedvogels.
Canadese Gans
Van de 8 paren bracht slechts de helft een beperkt aantal jongen groot.
Bergeend
Na 2006 nog slechts een enkele waarneming.
Wintertaling
Laatste waarschijnlijke broedgeval 2001.
Zomertaling
Man 3/4 en 21/4, paar 8/4 Akkerenven.
Slobeend
Tot 28 paar midden april in Akkerenven. Na de 20e nog 9 paar, die begin mei het opdrogende ven verlieten.
Boomvalk
Waarnemingen van 1 ex op 28/4, een alarmerend paar op 10/5 en 1 overvliegend ex 3/8.
Broedgevallen in 2006 (paar), 2007 (2 jongen), 2012 (1 jong, mogelijk meer), 2014 (alarmerend paar jaagt Wespendief weg) en 2015 (1 jong).
Waterhoen.
Opvallende terugloop van 4-5 paar naar 0, ondanks de uitbreiding van de vennen. De landelijke trend is sterk negatief.
Meerkoet
Onzeker waar de 5-6 paar van het Akkerenven zijn gebleven; schatting 2016 mogelijk te hoog.
Kleine Plevier
1 ex 11 en 30/4 Akkerenven en op 17/5 daar roepend, 1 ex op 4/5 in W.
2-3 paar 1993-95 en 1 terr in 1998 in W na plaggen, 1 ex daar 2 en 3/5/2005. Akkerenven 2008 2 paar na plaggen en 2012 een terr.
Watersnip
Deze weinig opvallende soort werd in april viermaal waargenomen, waarvan één keer licht baltsen en roepend op 7/8 door Hidde Bult (Waarneming.nl).
Houtsnip
Terr 2015.
Bosuil
Terr of broedend 2001, 2010 en 2011.
Ransuil
Twee roepende jongen gevonden 30/6 door alleen Sonja en Lex (Waarneming.nl met foto). Jongen gehoord in topjaar 1990.
Nachtzwaluw
In 2006 en 2011 niet geteld. In 2007 waren alleen op de SHW 2 paar aanwezig en 1 in O. In 2012 daar 1 terr en 3 op Kortenhoeff (Ledegen & Delvaux 2013). In 2013 1 terr O.
Kleine Bonte Specht
In maart en april veelvuldig te horen, ook op Familyland. Autocluster berekende 7 terr, doch 5 lijkt realistischer.
Blauwborst
Opvallend algemeen en soms dicht bij elkaar broedend in vochtige struwelen in W; mogelijk meer

terr. Eerste terr in 2008.
Gekraagde Roodstaart
Aanwezig in de jaren tachtig, afname tot nul in 2007 en vervolgens weer toegenomen.
Sprinkhaanzanger
Ondanks geluidnabootsing toch nog mogelijk onderschat. Broedt weer vanaf 2012 vooral in velden met biezen en een enkele struik in W.
Kleine Karekiet
Alleen alarmerend waargenomen door Hidde Bult op 14/8, duidelijk na de datumgrens. Toch als mogelijk terr opgenomen vanwege de aard van de waarneming en omdat het broedgebied na begin mei niet meer grondig werd onderzocht.
Fluiter
Terr in 2005, 2006, 2013 en 2015.
Fitis
Enorme toename, die bij onvoldoende intensieve inventarisaties niet wordt opgemerkt.
Grauwe Vliegenvanger
Eerste terr in 2014 in ZO, 2016 broedgeval 1-2 jongen in O en zang 16/5 in ZO.
Boomkruiper
Opvallend toegenomen ondanks het kleinere areaal bos.
Groenling en Putter
Grensgevallen.
Goudvink
Sedert kort en in redelijk aantal aanwezig op vaste plekken, waar ze ook overwinteren. Diverse randterritoria.
Appelvink
Uitvliegend ex 9/4 O en op 15/4 daar vlakbij op het Eiland, paar 11/4 in W en 13/4 in waterleidingbos. Terr in 2015 in O.

Bronven, broedgebied van de Dodaars, Meerkoet, Canadese Gans, Wilde Eend en Kuifeend.

Incidentele gevallen 1979-2015
Tussen de onderzoeksjaren zijn een aantal belanghebbende waarnemingen gedaan van vogels die (mogelijk) in het gebied hebben gebroed. Zwarte Zwaan 8 en 26/5/1991, nest in Wasven, twee jongen, 8/4 en 15/4/1992 paar daar, 5 ex 13/6/06; Carolina Eend man 27/4/99 en 3 ex 13/5/99; Wespendief regelmatig waargenomen, terr in 1997 en 2015; Havik nest 1993 in bosje W, 1 ex 13/3/16 in O; Zwarte Specht 1 ex 13/3, 1/5, 3/5 en 19/5/16; Spotvogel terr in 2015, Roodmus alleen op 22/5/07 een zingende man in W.

Trend broedvogels
De trend werd berekend als percentage territoria in 2016 ten opzichte van 1988-89. Deze is te vergelijken met de Nederlandse trend (Netwerk Ecologische Monitoring 2015). De conclusie dat ook de gewone soorten achteruitgingen (Teixeira 2007) is achterhaald. De groei van jong bos, het ontstaan van moerassen en nattere heides hebben het tij gekeerd. Opmerkelijk is dat de trend in Kortenhoeff soms sterk afwijkt van de landelijke. In negatieve zin bij Goudhaantje, Staartmees, Matkop, Zwarte Mees en Gaai. Oorzaak het verwijderen van veel bos. Het Waterhoen verdween zelfs van het toneel, ondanks de uitbreiding van de vennen.
In positieve zin springen eruit Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Tuinfluiter, Zwartkop, Boomkruiper en Fitis. Oorzaak meer ondergroei, jong bos en open terrein

Afgestorven eik; uitzichtplaats voor de Boomvalk.

Rode Lijsten
De gesommeerde gegevens van de soorten van de Rode Lijst van 1994 (Osieck & Hustings 1994) en 2004 (van Beusekom *et al.* 2005) zijn weergegeven in tabel 2. Omdat de aantallen van de onderzoeken van

vooral 1999, 2006 en 2011 achterblijven bij de overigen, zijn ze verder buiten de analyse gehouden. Daarnaast werd de verhouding van het aantal paren en soorten van de beide Rode Lijsten weergegeven als percentage van 2016 ten opzichte van basisperiode 1988-89. Dit waren de meest uitgebreide onderzoeken.
Het aantal soorten van beide lijsten (11) bleef in de onderzoeksperiode gelijk. De aantallen soorten van de lijst van 1994 stegen naar 140%; die van 2004 zakten naar 90%. Het maximum aantal soorten van de huidige lijst bedraagt 10 en werd gevonden in 1979-86 en 1988-89.
Het aantal paren van beide lijsten daalde van een maximum van 44 in 1988-89 tot 26 in 2016 (59%). Ook nu weer deden de soorten van de lijst van 2004 het slecht. Het aantal paren van 15 steekt schril af tegenover de 43 uit 1988-89 (35%), maar was wel aanzienlijk hoger dan in het dieptepunt in 2007. Hoofdschuldigen van de afname zijn Zomertortel, Matkop en Wielewaal.
De ontwikkeling van het aantal paren van de lijst van 1994 toont een tegenovergesteld beeld. Het nam gaande de onderzoeksperiode gestaag toe van een minimum van 4 in 1979-86 tot 20 in 2016. De toename van 1988-89 tot 2016 bedroeg 250% en wordt vooral veroorzaakt door een geweldige groei van de populaties van Dodaars en Roodborsttapuit.

Tabel 2. Som van het aantal soorten en paren van de Rode Lijst 1994, 2004 en beide lijsten samen, waarbij onzekere soorten als aanwezig werden geteld. % = verhouding aantal soorten van de Rode Lijst 2016 ten opzichte van 1988-89.

Soort /jaar	79-86	1987	88-89	1999	2006	2007	2011	2016	%
Soorten Rode Lijst totaal	11	8	11	9	3	9	4	11	100
Soorten Rode Lijst 1994	4	2	5	5	3	7	4	7	140
Soorten Rode Lijst 2004	10	8	10	7	1	7	2	9	90
Paren Rode Lijst totaal	27,5	39	44	13	8	17,5	14	26	59
Paren Rode Lijst 1994	4	6	8	6	8	15,5	14	20	250
Paren Rode Lijst 2004	26,5	39	43	10	3	7,5	3	15	35

Akkerenven, op de achtergrond storende bebouwing.

Gevolgen habitatveranderingen

Zie tabel 3. Vogels reageren op veranderingen in het landschap. Zijn de veranderingen gunstig voor ze, dan kunnen ze toenemen; zijn ze ongunstig dan zal de populatie afnemen, uiteraard als de andere beïnvloedende factoren gelijk blijven. De door Sierdsema (1995) gedefinieerde ecologische vogelgroepen kunnen, gemeten in de tijd, inzicht geven in de veranderingen in het landschap en de vegetatie. Bij de toegepaste groepen werd rekening gehouden met de veeleisendheid, genoemd na de broedvogelsoort wanneer groter dan 1. De procentuele verandering van 2016 ten opzichte van de basisperiode 1988-89 laat zien hoe een groep reageerde op de landschappelijke veranderingen. De voor Kortenhoeff meest relevante groepen zijn:
101 *Dodaars-groep, voedselarm-matig voedselrijk open water* met als vertegenwoordigers Dodaars (2) en Wintertaling (2).
102 *Slobeend-groep, kleinschalig, ondiep (matig) voedselrijk open water.* Aanwezig Grauwe Gans (2), Krakeend (2), Zomertaling (3), Slobeend (2).
103 *Kuifeend-groep, voedselrijk, open water (met of zonder waterplanten).* Bijna alle soorten waren aanwezig: Canadese Gans, Brandgans, Nijlgans, Bergeend, Wilde Eend, Kuifeend (2) en Meerkoet. Verandering 168%.
204 *Blauwborst-groep, verlande rietvegetaties met struiken* met Blauwborst (2) en Sprinkhaanzanger (2). Verandering liefst 1000 %, doch aantallen vrij klein.
602 Roodborsttapuit-groep, lage struwelen en heggen, hoge ruigten (heide, stuifzand en hoogveen).
Van deze belangrijke groep kwamen Roodborsttapuit (2), Grasmus (2), Fitis en Kneu (2) voor. Zoals voor de hand lag, nam de groep toe (349%).
603 Grasmus-groep: struwelen, opslag en zeer jong bos, bosranden met struiken. Negen van de twaalf soorten kwamen voor: Heggenmus, Roodborsttapuit (2), Bosrietzanger (2), Spotvogel (2), Braamsluiper (2), Tuinfluiter, Fitis en Kneu (2). Door vergelijkbare samenstelling met de vorige groep ook toename (239%).
604 Winterkoning-groep: jong bos, struiklaag in bossen. De volledige groep was aanwezig: Fazant, Zomertortel (2), Winterkoning, Roodborst, Merel, Zanglijster (2), Zwartkop, Staartmees, Matkop en Goudvink (2). Bleef vrijwel gelijk (105%).
702 Geelgors-groep: open bos, bosranden en boomgroepen met kale, zandige bodem. Slechts vertegenwoordigd

door Nachtzwaluw (3), Groene Specht (2), Boomleeuwerik (2), Boompieper en Gekraagde Roodstaart (2). Toename 250%.
801 Vink-groep: opgaand bos. Alle vijf soorten waren aanwezig. Houtduif, Ransuil (2), Koolmees, Gaai en Vink. Als groep gelijk gebleven (97%). De sterke achteruitgang van de Houtduif werd gecompenseerd door de groei van de Koolmees.
802 Kruisbek-groep: opgaand bos met naaldbomen. Goudhaan, Vuurgoudhaan (2), Kuifmees en Zwarte Mees, verdwenen vrijwel geheel uit beeld; nu nog 23%.
803 Appelvink-groep, opgaand bos met loofbomen. Groep met Houtsnip (2), Grote Lijster (2), Fluiter (2), Tjiftjaf, Wielewaal (2) en Appelvink (2) nam ondanks veel hogere aantallen van de Tjiftjaf toch af tot 65%.
804 Grote Bonte Specht-groep, oud opgaand bos, dood hout (holenbroeders). Deelnemers Zwarte Specht (2), Grote Bonte Specht (2), Gekraagde Roodstaart (2), Boomkruiper (2), Spreeuw en Ringmus (2) groeiden als groep licht tot 123%.
805 Kleine Bonte Specht-groep, opgaand bos met loofbomen (holenbroeders). Groep met Kleine Bonte Specht (2), Grauwe Vliegenvanger (2) en Pimpelmees groeide tot 171%.
806 Boomklever-groep, zwaar loofhout (holenbroeders). Zakte met Holenduif, Bosuil, Boomklever en Kauw (allen 2) tot 80%.

Tabel 3. Overzicht voornaamste ecologische groepen in Kortenhoeff . % = procentuele verandering tussen 1988-89 en 2016.

Nr	Groep	79-86	1987	88-89	2007	2016	%
101	Dodaars	3	0	2	6	6	nvt
102	Slobeend	5	0	0	0	11	nvt
103	Kuifeend	2	10	22	31	37	168
204	Blauwborst	0	0	2	0	20	1000
602	Roodb tap	22	38	49	63	171	349
603	Grasmus	37	55	83	107	198	239
604	Winterko	66	151	200	154	209	105
702	Geelgors	13	12	24	45	60	250
801	Vink	7	105	156	113	152	97
802	Kruisbek	3	31	43	8	10	23
803	Appelvink	13	41	57	32	37	65
804	Grote B Spe	20	31	60	55	74	123
805	Kleine B Sp	7	23	34	34	58	171
806	Boomklever	2	10	10	20	8	80

De toename van de Dodaars-, Slob- en Kuifeendgroep komt door het vervierdubbelen van het oppervlakte ven. De enorme stijging van Blauwborst- en Roodborsttapuit-groep heeft zijn achtergrond in verruiging, deels vernatting van het terrein. De Grasmus-groep profiteerde vooral van de opslag van zeer jong bos. De Winterkoning-groep stabiliseerde door kappen jong bos, maar verbeterde struiklaag in ouder bos. De Geelgors-groep had voordeel bij het selectief verwijderen van bos.

De bosvogelgroepen namen af als verwacht; vooral de naaldhoutspecialisten deden het slecht. De groepen die toenamen deden dat meestal door groei van gewone soorten als Merel, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees en Pimpelmees. Op wat uitzonderingen na als Blauwborst, Sprinkhaanzanger en Gekraagde Roodstaart bleven schaarse soorten achter.

Discussie
Dit onderzoek toont aan dat uitwerking van de veldgegevens met Autocluster kan leiden tot de paradox dat meer, doch onvolledige, bezoeken niet leiden tot meer, maar juist minder berekende "territoria". Niet-bruikbare waarnemingen van in het terrein broedende soorten zijn een aanwijzing voor problemen bij het clusteren. Meestal ligt dan het werkelijke aantal terr hoger of zijn de datumgrenzen niet realistisch voor ZW-Nederland.
Autocluster werkt goed, maar is soms te rigide, waardoor onrealistische "territoria" ontstaan, Het kent geen mogelijkheid aan te geven of twee waarnemingen mogelijk eenzelfde vogel betreffen. Bovendien houdt het geen rekening met ongeschikt worden van het broedbiotoop tijdens de inventarisatie. Dat speelt vooral bij het vroeg in mei opdrogende Akkerenven. De daar broedende watervogels verdwenen en zijn soms op de andere vennen voor de tweede maal geteld. Ook randterritoria werden niet als 0,5 maar steeds volledig meegeteld.
Het samenvoegen van de inventarisaties van mij en de beide Belgen heeft een dubbel effect gehad. Enerzijds gunstig, omdat nu ook in de tweede helft van het broedseizoen onderzoek plaatsvond. Maar deze te extensieve bezoeken leidden bij Autocluster tot aanname van een hoger aantal rondes (15 in plaats van 8). Daardoor werden de criteria voor de aanname van een terr aangescherpt. Gevolg was dat Autocluster een lager aantal terr berekende, vooral van soorten die Kueppens en Snels weinig registreerden. Bovendien nam het aantal niet-bruikbare waarnemingen toe, vooral van deze soorten. Voorbeelden van veel niet-gebruikte waarnemingen zijn Blauwborst (9,3%), Gekraagde Roodstaart (11,7%) en Tuinfluiter (15,6%). Soorten die uitsluitend door de auteur werden gekarteerd hadden veel minder niet-bruikbare waarnemingen, zoals Staart-, Pimpel- en Koolmees en Merel (0%), Winterkoning (2,7%), Tjiftjaf (4,3%) en Roodborst (4,6%).

De broedvogelbevolking van Kortenhoeff is sedert 1979 heel sterk veranderd. Dit is terug te vinden in zowel de trend tussen 1988-89 en 2016 als de veranderingen in kenmerkende vogelgroepen. De veranderingen zijn deels veroorzaakt door ingrepen in het

terrein. Maar deels ook door algemene veranderingen in het landschap, waterstand, klimaatsveranderingen en gewijzigde omstandigheden tijdens de trek en 's winters in Afrika en Zuid-Europa. Deze factoren werkten door in de indexen van broedvogels van Nederland zowel als lokaal. Vergelijking van beide trends leert wat overal gebeurde, maar ook hetgeen aan lokale veranderingen moet worden toegeschreven.
Het beleid van SBB om Kortenhoeff om te vormen van een kleinschalig voormalig cultuurland naar een grootschalig open natuurgebied heeft, als men broedvogels als meetinstrument gebruikt, geleid tot een beperkte vooruitgang wat het totaal aantal terr betreft. De biodiversiteit, gemeten naar het totaal aantal broedvogelsoorten, bleef gelijk.
Voor soorten van de Rode Lijst is Kortenhoeff nog steeds een goed gebied, maar de ontwikkeling is niet onverdeeld gunstig. Dat is merkwaardig, omdat het oppervlakte water verviervoudigde en veel soorten van de nieuwe lijst in waterrijke gebieden leven. De trends van de lijsten van 1994 en 2004 zijn tegenovergesteld. Soorten en aantallen van de oude lijst gingen vooruit, maar die van de nieuwe namen af. Hoewel de oorzaken daarvan ook buiten Kortenhoeff en soms zelfs buiten ons land moeten worden gezocht, is bezorgdheid op zijn plaats. In ieder geval kan worden geconcludeerd dat vervanging van de oude lijst terecht was en het is wachten op een vernieuwing. Soorten als Torenvalk, Waterhoen, en Europese Kanarie hollen achteruit en naaldhoutspecialisten krijgen het moeilijk omdat overal naaldhout wordt verwijderd.

Kortenhoeff op 27/5/1008 met in 2000 geplagd weiland.

Ook hier is het wijs de hand in eigen boezem te steken. Had men minder sterk ingegrepen en de natuur meer zijn gang laten gaan, dan kon ook vooruitgang worden verwacht. Het terrein was zeer gevarieerd en had dus vogels van verschillend pluimage veel te bieden. Door de toegenomen leeftijd van het natuurgebied zouden de aantallen zijn gestegen. De vernatting en uitgraven van vennen heeft wel positief gewerkt.
Men heeft veel geld uitgegeven om de gewenste omvorming voor elkaar te krijgen, maar de behaalde resultaten bleven bescheiden. Invloeden van buiten dringen nu dieper in het gebied door, wat de belevingswaarde een knauw gaf. Het terrein zelf oogt mooi, maar is eigenlijk te klein voor dit natuurtype. De momenteel toegepaste stootbegrazing kent zowel voor- als nadelen.
Het lijkt tijd voor een basale herbezinning op de uitgangspunten van het gevoerde terreinbeheer.

Literatuur

Bakker Th. & Wolf J. 1999. Broedvogels van Kortenhoeff. Soortkartering. Staatsbosbeheer, regio West-Brabant-Deltagebied.

van Beusekom R., Huigen P., Hustings F., de Pater K. & Thissen J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn i.s.m. Vogelbescherming Nederland en Sovon Vogelonderzoek Nederland.

van Dijk A. J. 1985. Handleiding BMP broedvogel-monitoringprojekt. SOVON, Arnhem.

van Dijk A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project SOVON. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

van Dijk, A.J. & A. Boele. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Eck A. van. 1988. Object-avifauna Noord-Brabant. Staatsbosbeheer, regio Brabant-West, Tilburg.

Ledegen I. & Delvaux R. 2013. Broedvogelinventarisatie: Nachtzwaluw 2012. Grenspark: gebiedsdekkend met uitzondering van privédomein Boterbergen en Putse Moer. Grenspark De Zoom - Kalmthoutse Heide, Kalmthout.

Netwerk Ecologische Monitoring. 2015. Indexen broedvogels 2014. Sovon Vogelonderzoek Nederland & CBS, www.sovon.nl.

Osieck E.R. & Hustings F. 1994. Rode Lijst van bedreigde soorten en Blauwe Lijst van belangrijke soorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Sierdsema, H. 1995. Broedvogels en beheer. SBB rapport 1995-1, SOVON-onderzoeksrapport 1995/04.

Teixeira R.M. 1992. Broedvogelinventarisatie Kortenhoeff 1987-1989. Vogelwerkgroep Bergen op Zoom, Deelrapport avifauna RNV/SWEV, provincie Noord-Brabant.

Teixeira, R. 2007. Broedvogels Kortenhoeff 1979-2007. Veerkracht 13: 12-16.

September 2016;Wouwbaan 172, 4631 RW Hooger-heide, e-mail: teixe14@planet.nl

Bijzondere broedvogels regio Bergen op Zoom 2016

Ray Teixeira

Dit verslag heeft als doel een overzicht te presenteren van hetgeen bekend werd over kolonievogels, zeldzame en enkele schaarse (Rode Lijst) broedvogels in de regio Bergen op Zoom. Ons werkgebied beslaat globaal de gehele Brabantse Wal tot de Steenbergsche Vliet, het Zoommeer en de karrevelden van de Schakerloopolder. De rest van het eiland Tholen werd buiten beschouwing gelaten, evenals het eiland St Philipsland. Voor achtergronden en eerdere verslagen zie Teixeira 2009 en 2016. De opgegeven aantallen zijn in veel gevallen minima en soms zelfs veel te laag.
Omdat het onderzoek voor de nieuwe landelijke broedvogelatlas in onze regio was afgerond, werden geen Atlasblokken meer geïnventariseerd. De proefstrook in het Markiezaat werd in 2016 weer onderzocht door Hidde Bult, samen met andere leden van de Vogelwerkgroep (VWG) Bergen op Zoom. De rest van het Markiezaat bleef, op de watervogeltellingen in maart en mei na, onderbelicht. Zoals steeds telde het Delta Project Management (DPM) er weer alle kustbroedvogels. Dit jaar werd een integraal broedvogelonderzoek uitgevoerd in Kortenhoeff en het Zwaluwmoer door respectievelijk Ray Teixeira en Hidde Bult. Elders zijn alleen incidentele waarnemingen verricht. Voor het bepalen van het aantal territoria of (broed)paren werd de Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek (van Dijk & Boele 2011) toegepast.
In dit verslag werden gegevens van verschillende leden van de VWG uit het archief benut, waarvoor veel dank verschuldigd is. Helaas wordt deze bron steeds minder belangrijk. De meeste opgaven zijn afkomstig van Waarneming.nl. Daarnaast leverden medewerkers van het Brabants Landschap en het DPM aanvullende informatie.

Afkortingen: BoZ = Bergen op Zoom, cf = conform, div = diverse, eo = en omgeving, ex = exemplaar, juv = juveniel of juvenielen, lg = landgoed, oa = onder andere, p = paar, terr = territorium, vlb = vliegbasis, > = meer dan, ≥ = groter of gelijk aan.

Dodaars
Tholen, Stinkgat: 1 paar.
Halsteren, Vrederust: 1 ex 30/4.
Molenplaat-Zoommeer: 1 paar.
Augustapolder-Oost: 1 terr.
Augustapolder-West: 0-1 terr.
Kleine Markiezaat: ≥2 paar.
Hogerwaardpolder: 4-5 paar.
Vliegbasis Woensdrecht Afgelaten Ven: ≥1 paar.
Retentiebekken Hoogerheide: 1 paar.
Kortenhoeff, Akkerenven: 0-4 paar.
Kortenhoeff, West: 2 paar.
Kortenhoeff, Oost: 1 paar.
Ossendrecht, Meiduinen: 3 paar.
Kleine Meer, leemputten: 3 paar
Kleine Meer: 2 paar.
Kleine Meer-West: 1 terr.
Groote Meer, Talingven: 1 paar.
Groote Meer, Kwekerijven: 1 paar.
Zwaluwmoer: 2 paar.
Groote Meer: 3 paar
Kriekelare Duinen: 1 paar.
Bath, voormalig schor: 2 paar.

Geoorde Fuut
Rammegors: 2-3 paar.
Prinsesseplaat: 1 terr.
Vlb Woensdrecht, Afgelaten Ven: 5 paar.

Aalscholver
Speelmansplaten, eilanden: 185 nesten (DPM).

Aalscholver (HES van Schoonhoven)

Roerdomp Rode Lijst 2004
Kleine Markiezaat: 0-1.

Blauwe Reiger
Kolonie Vrederust 56 nesten.

Lepelaar
Markiezaat, Spuitkop: 156 late nesten (DPM).

Zwarte Zwaan
Rammegors: 3-5 paar.
SR kanaal, schor Hollarepolder: broedgeval.
Markiezaat: 1-2 paar.

Kolgans
Markiezaat: 0-2 paar.

Indische Gans
Hogerwaardpolder: 1 ex 11/4-17/5.

Keizergans x Brandgans
Markiezaat, Spuitkop: 1 ex.

Brandgans
Prinsesseplaat: ≥13 paar.
Markiezaat, Spuitkop: niet onderzocht.

Mandarijneend
Wouwse Plantage, Zoom: 1 paar 1/5.
Roosendaal, westrand: 1 man 19/3 en ex 21/5.
Putte dorp: 1 vrouw 29/5.

Pijlstaart Rode Lijst 2004
Hogerwaardpolder: 0-1 paar.

Zomertaling (HES van Schoonhoven)

Zomertaling Rode Lijst 2004
Steenbergsche Vliet: 1 terr.
Philipsdam: 1 terr.
Prinsesseplaat: 2-4 paar.
Augustapolder-Oost: 1-2 paar.
Duintjesschor: 1 terr.
Hogerwaardschor: ≥2 paar.
Hogerwaardpolder: 2-3 paar.
Kortenhoeff-Oost: 1 paar.
Kleine Meer, leemputten: 2 paar.
Bath, voormalig schor: 3-4 paar.

Slobeend, Rode Lijst 2004, zeer onvolledig
Steenbergsche Vliet: 1 terr.
Tholen, Stinkgat: 1 paar.
Prinsesseplaat-Noord: ≥4 paar.
Markiezaat: 0-12 paar.
Augustapolder-West: 1 paar.
Augustapolder-Oost: 1-2 paar.
Hogerwaardpolder: 2 paar.
Kortenhoeff, Akkerenven: 0-9 paar.
Zuidpolder onder Woensdrecht: 0-1 paar.
Noordpolder: 3-5 paar.
Ossendrecht, Meiduinen: 0-3 paar.
Hopmeer: 1-2 paar.
Bath, voormalig schor: ≥9 paar.

Krooneend
Markiezaat: 3 paar.
Plaatvliet: tot 7 mannen.

Krooneend (EW)

Wespendief
Oudland: 1 terr.
Wouwse Plantage: 1-2 terr.
Woensdrechtse Heide: 0-1 terr.
Kleine Meer-West: 1 paar.
Groote Meer, Zwarte Duin: 1 paar.
Bieduinen: 0-1 terr.

Zeearend
Zowel Markiezaat als Prinsesseplaat voldoen aan SOVON-criteria voor 1 paar, niet gebroed.

Bruine Kiekendief
Steenbergsche Vliet: 1 terr.
Lange Water-Zuid: broedgeval.
Prinsesseplaat: broedgeval.
Molenlaat: 1 paar.
Markiezaat, Duintjesschor: paar, alleen jagend.
Hogerwaardpolder: 1 paar.
A58, afslag Hoogerheide: broedgeval.
Bath, voormalig Schor: broedgeval.
Grauwe Kiekendief Rode Lijst 2004
Markiezaat Duintjesschor: man 2e kj 16/7 jagend.

Boomvalk

Boomvalk Rode Lijst 2004
Zoomland-Oost: 1 broedgeval.
Groote Melanen eo: broedgeval.
Plaatvliet: 1 paar.
Hogerwaardpolder: 1 paar.
Kortenhoeff: broedgeval.

Kleine Meer-West: 1 paar.
Groote Meer, Zwarte Duin: 0-1 terr.
Kriekelare Duinen: broedgeval.
Bath, voormalig schor: 0-1 terr.

Slechtvalk Rode Lijst 2004
Cargill nestkast: broedgeval.
Het Laag: 1 ex 21/5.
Televisietoren Roosendaal: broedgeval, 4 juv.
Zoommeer-Oost: 1 terr.
Markiezaat: 1 terr/paar.
Hogerwaardpolder: 1 paar.

Kwartel
Heensche Polder: 1 terr.
Tholen, Vijftienhonderd gemeten polder: 1 terr.
Markiezaat, Duintjesschor: 1 terr.
Hogerwaardpolder: 2 terr.
Hollarepolder: 1 terr.

Kluut
Rammegors: 28 paar (DPM).
Tholen, Stinkgat: 6 paar (DPM).
Schakerloopolder: 59 paar (DPM).
Prinsesseplaat: 18 paar (DPM).
Markiezaat, Spuitkop: 0 paar (DPM).
Markiezaat, Hogerwaardschor: 3 paar (0 DPM).

Steltkluut Rode Lijst 2004
Schakerloopolder: 2 ex 6/5.
Hogerwaardpolder: 2 ex 2/5 – 5/5.

Visdief (HES van Schoonhoven)

Kleine Plevier
SR kanaal, schor Hollarepolder: 1 terr.
Rammegors: 4 paar (DPM).
Het Laag: 2 terr.
Schakerloopolder, karrevelden: 1 paar (DPM 0).
Prinsesseplaat: 2 paar (DPM).
Markiezaat, Hogerwaardschor: 1 paar (0 DPM).
Kortenhoeff, Akkerenven: 1 terr.
Jagersrust: 3 terr.
Roosendaal, Rozenven: 1 paar.
Bath, voormalig schor: 1 paar.
Hogerwaardpolder: 1 terr.

Bontbekplevier Rode Lijst 2004
Schakerloopolder: 1 paar (DPM).

Kokmeeuw winterkleed(Ria Hogerwaard)

Strandplevier Rode Lijst 2004
Hogerwaardschor: 2 paar (DPM: 1).

Watersnip Rode Lijst 2004
Kortenhoeff: 1 terr.

Houtsnip
Boslust: 1 terr.
Wouwse Plantage, Borgvlietsche Duinen: 1 terr.
Woensdrechtsche Heide: 1 terr.
Vlb Woensdrecht: 1 terr.
Kleine Meer, leemputten: 2 terr.
Groote Meer, Zwarte Duin: 1 terr.

Grutto Rode Lijst 2004
Tholen, Stinkgat: ≥3 terr.
Karrevelden Schakerloopolder: 3 terr.
Augustapolder-West: 0-1 terr.
Bath, voormalig schor: 1 terr.
Hogerwaardpolder: 0-1 terr.

Zwartkopmeeuw
Schakerloopolder: 6 paar (DPM).

Kokmeeuw
Rammegors: 48 paar (DPM).
Tholen, Stinkgat: 143 paar (DPM).
Schakerloopolder: 1.297 paar (DPM).

Zilvermeeuw
Zoommeer Oosterschelderak: 25 paar (DPM).
Zoommeer, Boerenplaat: 10 paar (DPM).
Markiezaat, Spuitkop: 1.796 paar (DPM).

Kleine Mantelmeeuw
Markiezaat, Spuitkop: 487 paar (DPM).

Visdief Rode Lijst 2004
Rammegors: 18 paar (DPM).
Schakerloopolder: 38 paar (DPM).

Zomertortel Rode Lijst 2004
Steenbergsche Vliet: 1 terr.
De Heen: 1 terr.
Steenbergen Koningsoordpolder: 1 terr.
Oude Heipolder: 1 terr.
Dameshoeve: 1 terr.
Het Laag: 1 terr.

Woensdrecht Rijzende weg: 1 terr.

Ransuil Rode Lijst 2004
Heensche Polder: broedgeval.
Steenbergen, Aanwaspolder: broedgeval.
Vlb Woensdrecht-ZW: 0-1 paar.
Kortenhoeff: broedgeval.
Ossendrecht, Peeberg: 1 terr.
Putte dorp: 0-1.
Hogerwaardpolder-West: 1 jong.
Noordpolder: 0-1 terr.

Nachtzwaluw Rode Lijst 2004
Wouwse Plantage, Borgvlietsche Duinen: 2 terr.
Vluchtheuvel: 2 terr.
Kortenhoeff: 2 terr.
Staartse Heide, west: 2 terr.
Staartse Heide-verbindingszone: 3 terr.
Kleine Meer-Noord: 1 terr.
Houtduinen: 3 terr.
Meersche Duinen: 3 terr.
Kriekelare Duinen: 8 terr.
Bieduinen: 2 terr.

IJsvogel Rode Lijst 2004
Steenbergsche Vliet-Oost: 1 terr.
Boerenplaat: waarschijnlijk nest.
Bergen op Zoom, Meilust: 0-1 terr.
Binnenschelde en omgeving: 0-1 terr.
Noordpolder: 0-1 terr.

Draaihals Rode Lijst 2004
Kleine Meer-West: baltsend ex.

Middelste Bonte Specht
Wouwse Plantage: 1 terr.
Mattemburgh-West: 4 terr.

Oeverzwaluw
Bath, voormalig schor: 65 nesten.

Rouwkwikstaart
Kreekrak, Surfplas: 1 vrouw 2/5 en 7/5.
Jagersrust-Oost: 1 vrouw 5/6 en 13/7.

Nachtegaal Rode Lijst 2004
Halsteren, Grote Melanen: 2 terr.
Molenplaat: 2 terr.
Markiezaat Hogerwaardschor: ≥3-5 terr.
Kreekrak-NW: 3 terr.
Kreekrak-ZW: 1 terr.
Kreekrak-ZO: 1 terr.
Kreekrak, Ruige Hoek: 1 terr.
Hogerwaardpolder-West: 1 terr.
Bath, bos rioolwater-zuivering: 1 terr.
Bath, oost van spuikom: 1 terr.
Bath, golfbaan eo: 1 terr.

Ransuil (Don Bethume)

Cetti's Zanger
SR kanaal, schor Hollarepolder: 1 terr.
Steenbergsche Vliet: 3 terr.
Roode Weel, Boonhil: 1 terr.
Tholen, haven: 1 terr.
Tholen, Vijftienhonderd gemeten polder: 1 terr.
Speelmansplaten-West: 1 terr.
Lange Water-Zuid: 1 terr.
Molenplaat-Zoommeer: 2 terr.
Molenplaat: 4 terr.
Plaatvliet: 1 terr.
Augustapolder-West: 1 terr.
Augustapolder-Oost: 1 terr.
Bergse Plaat: 4 terr.
Markiezaat: ≥3 terr.
Kreekrak, Ruige Hoek: 1 terr.
Oosterschelderak: 1 terr.
Heimolen: 1 terr.
Bath, voormalig schor: 2 terr.
Bath, Spuikom: 1 terr.
Bath,Spuikanaal-Zuid: 1 terr.
Bathse Kreek: 1 terr.

Snor Rode Lijst 2004
Roode Weel, Boonhil: 1 terr.
Lange Water-Zuid: 5 terr.
Bergen op Zoom, Noordland: 1 terr.
Molenplaat-Zoommeer: 2 terr.
Markiezaat: Duintjes-Noord: ≥ 1 terr.
Plaatvliet: 1 terr.

Spotvogel Rode Lijst 2004
Steenbergsche Vliet: 1 terr.
Duintjesschor: 1 terr.
Steenbergen, Koevering: 1 terr.
Steenbergen, Aanwaspolder: 1 terr.
Tholen, stad: 1 terr.

Noordpolder: 1 terr.
Hinkelenoord en Hoogerwerfpolder: 1 terr.
Bath, Spuikom: 1 terr.

Fluiter
Lg Groote Meer, Zwarte Duin: 1 terr.
Kleine Meer, leemputten: 1 terr.

Grote Karekiet (HES van Schoonhoven)

Grote Karekiet Rode Lijst 2004
Molenplaat: 1 terr.
Plaatvliet: 1 terr.

Baardman
Lange Water-Zuid: 1 paar.
Molenplaat-Zoommeer: 1 paar.
Plaatvliet: zeker 2 terr.
Bergse Plaat: 1 terr.
Markiezaat Duintjes-Noord: zeker 2 terr.

Matkop (ton Bakker)

Matkop Rode Lijst 2004
Woensdrechtsche Heide: 1 terr.
Mattemburgh-West: 1 terr.
Mattemburgh-Oost: 1 paar.
Kleine Meer-West: 1 terr.
Roosendaal, Rozenven: 1 ex 26/5.

Wielewaal Rode Lijst 2004
Kraaijenberg: 0-1 terr.

Grauwe Klauwier Rode Lijst 2004
Markiezaat, Duintjes: 1 man 4/6.

Baardman (Don Bethume)

Literatuur

van Beusekom R., Huigen P., Hustings F., de Pater K. & Thissen J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn i.s.m. Vogelbescherming Nederland en Sovon Vogelonderzoek Nederland.

Van Dijk, A.J. & A. Boele. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Teixeira, R. 2009. Bijzondere broedvogels regio Bergen op Zoom in 2007 en 2008. Veerkracht 15: 38-43.

Teixeira, R. 2016. Bijzondere broedvogels regio Bergen op Zoom 2015. Veerkracht 21: 25-32.

Wouwbaan 172, 4631 RW Hoogerheide
Email: teixe14@planet.nl

Euro Birdwatch 2016 op 2 oktober

Jan Hogerwaard

Trekverwachting

Traditioneel wordt gekeken naar befaamde telposten bij het Zuid-Zweedse Falsterbo om te kijken naar wat er aan trekvogels is te verwachten tijdens de Euro Birdwatch. Vooral omdat daar al sinds jaar en dag fanatiek wordt geteld en dagelijks wordt gerapporteerd. Maar ook uit Oost-Europa (nog zo'n herkomstgebied voor veel van 'onze' doortrekkers) komen steeds meer tellingen beschikbaar. Zo waren er de afgelopen week van september 2016 vele tienduizenden vinken/kepen (en ook andere vinkachtigen zoals Sijs en Kneu) vertrokken vanaf Falsterbo, dus als dat nog zou willen doorzetten, dan zouden we daar wellicht ook nog iets van kunnen gaan merken. In de Baltische Staten werden daarnaast al een tijdje meer dan gemiddelde aantallen Pimpelmezen, Staartmezen en vooral Gaaien gezien die westwaarts trokken.

Tellocatie bij Bath (foto Ria Hogerwaard)

Internationale tussenstand

Begin juli hadden zich al 21 Europese partnerorganisaties (in evenveel landen) aangemeld voor de Euro Birdwatch, maar daar komen ongetwijfeld nog meer landen bij.

Vorig jaar – toen Vogelbescherming de Europese coördinatie van het evenement op zich had genomen – deden er 41 landen mee, dus het is met recht een megatrekvogeltelling (al telt vrijwel iedereen op een andere manier).

Telling

Dit jaar werd onze telling op een nieuwe locatie gehouden bij de golfbaan van Bath waar de vogels de Westerschelde oversteken of er langs vliegen. Om 7.30 uur kwamen de volgende tellers bijeen: Sjaan (coördinator), Jan, Ton, Marike, Marcel, Annelies, Rien, Paul en Simon. Gehoopt werd op verandering van weer, want de herfsttrek was tot dan toe niet erg op gang gekomen door het mooie zomerse weer. Tijdens de telling was het best koud, en naarmate de tijd vorderde werden onze ledenmaten dan ook danig op de proef gesteld.

Uitzicht bij Bath (foto Ria Hogerwaard)

Rond 8:15 zagen we een valk aankomen, waarvan we eerst dachten een Slechtvalk. We konden het silhouet en vlieggedrag goed zien. Hij was duidelijk groter dan een Torenvalk/Boomvalk en iets kleiner ogend en duidelijk slanker dan een Slechtvalk. Opvallend was de lange staart (duidelijk langer dan Torenvalk), de lange spits toelopende vleugels en een snelle/ vlotte vliegwijze. Voor zover we kleuren konden zien oogde hij donker.

Holenduif (Marc Raes)

Volgens Rien was het geen Torenvalk, Boomvalk of Slechtvalk, maar een van de andere grote valken. Volgens hem was het mogelijk een Eleonora's valk. Helaas was er geen bewijsfoto (iedereen had zijn apparatuur in de auto gelaten) en vermoedelijk is de omschrijving ook niet overtuigend.

Ton had op dat moment weinig reden te twijfelen en dacht dat het ging om een wat donker uitgevallen Torenvalk. Tegen een lichte lucht lijken vogels vaak donkerder dan ze zijn. Om precies dezelfde reden zijn foto's van een vogel tegen een lichte lucht meestal onderbelicht. Camera's worden op dezelfde manier voor de gek gehouden als het menselijk oog. Nu kun je met een camera nog wat overbelichting geven, met ons oog is dat lastiger. Dat het niet om een Slechtvalk ging was voor Ton direct klip en klaar. Veel te slank, te lange staart, geen koptekening zichtbaar, kortom niet het model bodybuilder dat we van Slechtvalk kennen.
Groottes zijn lastig in te schatten als je geen vergelijkingsmateriaal nabij hebt en dat was hier het geval. Hij dacht nog aan adulte man Roodpootvalk, maar de staart was daar veel te lang voor.

Ton heeft veel Eleonora's gezien op Mallorca, op Lesbos en een paar in Turkije en Fuerteventura en dat waren soms verrassend lastig te determineren vogels.

De Eleonora is alleen (voor zover Ton wist) in Nederland pas één keer gezien (althans aanvaard geval door CDNA) en nota bene ook nog door Belgen... (Lelystad, 17 september 2011).
In augustus dit jaar werd een donkere Eleonora's Valk gemeld van een dijk langs de Westerschelde bij Hontenisse, hemelsbreed niet ver van ons telpunt. Die vogel is gefotografeerd en had een zender op de rug. Dan kan het gaan om een valkeniersvogel of een vogel uit een onderzoeksproject.

De resultaten van de telling vielen m.i. toch wat tegen in vergelijking met andere jaren. Dit jaar voerden de vinken en graspiepers duidelijk de lijst aan en viel het aantal lijsterachtigen behoorlijk tegen.
Na het tellen was er een lekkere lunch bij de golfclub wat Annelies Buijs voor ons geregeld had. Mija en Ria voegden zich hier bij de groep. We werden er rond 12.00 uur verwacht. Er waren tafels voor ons gereserveerd in Zeezicht, een aparte ruimte van de golfclub, met uitzicht op de golfbaan.

Boerenzwaluw (Ria Hogerwaard)

Eleonoravalk (Ton Bakker)

Geteld werd van 07.30-12.00 uur. Wisselende windsterkte

Totalen Appelzak, Bath (Z-Beveland) 1 oktober 2016

van	7:30	8:00	8:30	9:00	9:30	10:00	10:30	11:00	11:30	
tot	8:00	8:30	9:00	9:30	10:00	10:30	11:00	11:30	12:00	
Grote Zilverreiger								2		2
Sperwer				1						1
Valk spec.		1								1
Kievit								18	1	19
Grote Mantelmeeuw	1					1	1		2	5
Holenduif		3	1		1	3	1			9
Houtduif							4	2		6
Boomleeuwerik						6	1			7
Veldleeuwerik			1	4			1			6
Boerenzwaluw					2					2
Graspieper	14	42	50	66	105	116	82	35	56	566
Gele Kwikstaart spec.	1									1
Witte Kwikstaart spec.	6	28	20	14	5	7	34	9	4	127
Heggenmus			1	2					1	4
Zanglijster	3	1		1		1	4			10
Spreeuw		9		1	22		4	4	14	54
Vink	33	30	10	48	66	87	150	41	111	576
Groenling		14			1			1		16
Kneu	4									4
Ortolaan	4									4
Rietgors			1	6	1		1			9
										1429

Bronnen:Gert Ottens,Ton Bakker,Rien Weststrate

Vlierbes 3, 4661 WT Halsteren
Email: jhogerwaard@ziggo.nl

De BMP cursus in de Melanen in 2016

Hidde Bult

Dit verhaal begint in 1999. Toen vroeg Teus Slagboom, indertijd voorzitter van onze VWG, een subsidie aan bij het fonds van de Verenigde Spaarbank (VSB), een onderdeel van het Fortis concern. Het VSB fonds honoreerde die aanvraag met een subsidie van 4538 Euro. In die tijd hadden maar zes leden een e-mailadres, zodat een elektronische enquête over de besteding van die gelden onmogelijk was. In plaats daarvan belegde het bestuur een vergadering. In januari 2000 gaf de helft van de 20 aanwezige leden aan geïnteresseerd te zijn in uitleg over de theorie van het inventariseren van broedvogels. In 2016 was het dan eindelijk zover. Jan-Willem Vergeer gaf een cursus met vijf theorielessen over het Broedvogelmonitoringproject (BMP) van Sovon Vogelonderzoek Nederland. De werkwijze in het veld, de invoer op de Sovon-website en het geautomatiseerde clusterproces kwamen aan de orde. De cursisten kregen een CD met vogelgeluiden van het platteland, bos, hei, moeras en dorp om thuis te oefenen met het herkennen van de verschillende soorten, want geluiden spelen meestal de hoofdrol bij het inventariseren van vogels. Ton Bakker en ikzelf begeleidden de cursisten tijdens de praktijkochtenden in het veld. Daarvoor moesten we een terrein kiezen. Eerst dachten we aan Lievensberg, maar uiteindelijk viel de keuze op de Melanen met Fort de Roovere. De Coöperatie Bosgroep Zuid Nederland had die plot bij Sovon aangemeld voor een broedvogelinventarisatie.

Fort de Roovere (foto Ria Hogerwaard)

Op 12 maart 2016, een gure zondagochtend, stapten Ton Bakker, Gisela Basten, Jan Hogerwaard, Sjaan Hopmans, José Horne, Robert Kraaijeveld, Annelies Geerards-Buijs, Marcel Geerards, Marike de Haan, Louis Hopstaken, Kees Steur en ikzelf in de schemer op de parkeerplaats bij "Monkey Town" voor ons eerste veldbezoek. Rien Westrate had zich verontschuldigd en José moest later afhaken vanwege een pijnlijke peesontsteking. Het was kraakhelder, het vroor 2 tot 3 graden, maar door de stevige noordoostenbries lag de gevoelstemperatuur flink wat lager. Dan veranderen notities op een veldkaart al vlug in hanenpoten, behalve bij Ton Bakker. Die hiëroglyfen blijken thuis soms lastig te ontcijferen, zeker als er tussendoor wat neusdruppels op je klembordje gespat zijn door de vrieskou. Dit was het eerste van in totaal acht vroege veldbezoeken. En het was zeker niet de laatste keer dat de zonsopgang een ijzige aangelegenheid was, waarbij thermisch ondergoed geen luxe was.

Voorbeeld van een veldkaart na invoer op de Sovon site

Aanvankelijk viel het de cursisten soms niet mee om de weg te vinden op de veldkaart, om die kaart niet te verdraaien als je pad van richting verandert, om de vele soortafkortingen te onthouden en om die dan ook nog eens van de juiste symbolen voor zang, broedpaar, alarm, nestbouw of voedselaanvoer te voorzien. En daarna moet je die veldkaart nog over–zetten op de Sovon-site, een klusje dat zeker in het begin bijna net zoveel tijd vergt als het eigenlijke veldwerk. Daarover bereikten me noodkreten als: *"Ik heb de telling ingevoerd. Het was een heidens karwei: kaarten in verschillende richtingen beschreven en soms met andere afkortingen." "Ik kreeg lang niet alles op de juiste plaats, met of zonder broedcode." "Sommige stip-pen zijn dubbel en ik krijg deze niet verwijderd."*

Appelvink (foto Ton Bakker)

Vanaf de vierde ronde werden tablets met Avimap gebruikt, om ook die nieuwe techniek aan te leren. Daarbij noteer je waarnemingen in het veld op een elektronische kaart. De cursor geeft precies aan waar je zelf op die kaart staat, waardoor het intekenen van vogels simpeler en hun locatie nauwkeuriger wordt. Minstens zo belangrijk: het scheelt daarna uren en uren computerwerk omdat je geen veld–kaarten meer moet invoeren op de Sovon site. Al doende kregen de cursisten veel meer inzicht in geluiden en gedrag van vogels en hoe je daarvan gebruik kunt maken om broedgevallen of territoria vast te stellen. Aan het eind van de cursus was er een pittig "multiple choice" examen. Daar kwam zowel het herkennen van vogels, het interpreteren van vogelgedrag als de behoorlijk complexe theorie van broedvogelkarteringen aan de orde.

Vrouwtje IJsvogel (foto Marc Raes)

Na afloop van de inventarisatie konden we drie zoogdieren en 62 vogelsoorten als broedpaar of ter-ritoriumhouder aanmerken volgens de Sovon crite-ria. Dat zijn er veel voor een betrekkelijk klein ge-bied, dat ook nog eens direct aan de bebouwing van Halsteren grenst en daardoor "plat" wordt gelopen door allerlei recreanten. Die vogeldiversiteit weer-spiegelt de grote variatie aan biotopen. Ook spoor-den we flink wat leuke soorten op, zoals IJsvogel, Kleine Bonte Specht, Braamsluiper en Appelvink. Die zijn regionaal of landelijk schaars. Ten opzichte van 1990/94, toen het terrein voor het eerst werd onderzocht, steeg het aantal broedvogelsoorten. Die toename kwam onder meer op het conto van riet- en watervogels, zoals eenden en ganzen. Ransuil, Groene Specht en Nachtegaal, die op de Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten in Nederland staan en die eind vorige eeuw het terrein bewoonden, waren nog steeds aanwezig. Grauwe Vliegenvanger en Boomvalk konden als nieuwkomers genoteerd wor-den. Maar Zomertortel, Spotvogel, Wielewaal, Mat-kop en Kneu, vijf andere Rode Lijst-soorten, waren sinds eind vorige eeuw helaas verdwenen.
Ook merkten we dat de vermaarde "Mozesbrug" niet alleen een ware publiekstrekker is, maar ook

Mozesbrug (foto Ria Hogerwaard)

een dodelijke val is voor dieren die vanaf de taluds op weg zijn naar de gracht. We ontmoetten onder meer Gewone Padden, Bruine Kikkers en een toom piepjonge eendenkuikens die in het diepste deel van de brug gevangen zaten. Zonder menselijke hulp waren ze ten dode opgeschreven.

Braamsluiper (foto Ton Bakker)

In de lokale pers ontstond soms consternatie over het kappen van bomen in dit telgebied. Het meest recente geval betrof de Groote Melanen, de grootste vijver in de plot. Die werd afgelopen winter leeg gebaggerd om de waterkwaliteit te verbeteren. Over dat aspect ontstond weinig discussie. Het water bevatte namelijk zoveel voedingsstoffen dat in warme zomers (blauw)algenbloei optrad. Dat gaf soms massale vissterfte ten gevolge van zuurstofte–kort. Maar, bij het baggerwerk werd niet alleen de voedselrijke sliblaag van de bodem, maar ook de rijke moerasvegetatie langs de oevers rigoureus “opgeruimd”. Ook werden struiken rond de vijver verwijderd en om minder bladval en meer zonlicht in het water te krijgen, werden oude bomen gerooid. Vooral dat kappen zorgde voor commotie in de pers. Ook leefde de vrees dat de laatste plek met Nachtegalen in de gemeente Bergen op Zoom zou verdwijnen door het weghalen van struwelen rond de plas.

Kaalslag Melanen kort na ingreep (foto Ria Hogerwaard)

Zeven jaar geleden waren natuurwerkgroepen ook al in rep en roer. Toen ging het om Fort de Roovere. In het kader van het "herstelplan West Brabantse Waterlinie" werd in 2009/10 het Fort ontdaan van oude bomen en struiken die er spontaan waren gaan groeien. De opzet van die maatregelen was om de oorspronkelijke structuur van het Fort weer zicht–baar te maken. Door die ingreep veranderde het Fort in een kale schans met nog maar een paar bomen op de noordelijke en zuidelijke wal, en verder vooral gladde en lege gazons en wallen. Ook toen leidde het rooien van de oude bomen tot de nodige ophef binnen IVN en VWG Bergen op Zoom. Op de oostelijke fortificaties bleven de meeste bomen wel behouden, hoewel ze eigenlijk het oorspronkelijke schootsveld van de schans belemmeren. Ze dienen nu als geluidscherm langs de A4 tussen Bergen op Zoom en Steenbergen. Zijn er nu effecten zichtbaar van die twee forse en soms verfoeide ingrepen als we nu naar de broedvogelsamenstelling kijken? Hoe verging het bijvoorbeeld de watervogels van de Groote Melanen na het uitbaggeren? Zijn er nu minder Nachtegalen na het opruimen van struiken rond die plas? Leden broedvogels van oude bomen of struwelen verliezen na de kaalslag rond de vijver en op het Fort? Daarover en over andere interessante aspecten van ons onderzoek kun je meer lezen in een rapport op de website. Ga naar: www.vwgboz.nl/publicaties/rapporten.

Begoniastraat 31, 4645 CA Putte,
Email: hidde.bult@home.nl

Gluren bij de Buren - Vlieland 30 september tot en met 3 oktober 2016

Teus Slagboom en Robert Kraaijeveld

Onze regio levert voor vogelaars fantastische mogelijkheden op. Maar soms is het ook wel eens leuk om elders door je telescoop te gaan kijken. Wij deden dat eind september begin oktober op Vlieland. Samen gedurende een lang weekend en Robert mocht net geen 14 dagen daar zijn. Als je in deze tijd op hotspot Vlieland gaat vogelen, dan verkeer je meestal in goed gezelschap van andere vogelaars. Hieronder ook eilanders. En dat helpt in het doen van waarnemingen.

Vlielandse duinen (Teus Slagboom)

De waarnemingen van Robert zelf werden in Iobs ingevoerd. Veel waarnemingen zijn gezamenlijke waarnemingen met andere vogelaars. Soms vond er daaronder registratie plaats via foto's en geluidsopnames. Een enkele soort, zoals de Siberische Boompieper, is vanwege het ontbreken van een geluidsopname formeel een ?-soort en zo ook door ons opgetekend.
Een geluid van een IJsgors leverde een gorzenfoto op, welke bij controle thuis ons eerder het beeld van en Rietgors-? gaf. Bij waarneming.nl maakte men er een Dwerggors van, waarover men elders op het eiland gefundeerde instemming gaf. Later werd deze waarneming, overigens terecht, toch weer omgezet naar Rietgors.
Teus vertrok op 30 september vanaf station Bergen op Zoom naar Harlingen om daar met de veerboot naar Vlieland over te steken. Hij vertrok om ca. 9.30 uur en zette net voor 16.00 uur voet aan de grond op Vlieland. De terugreis startte om 12.00 uur. Hij begroette Marjon om 18.30 uur in Bergen op Zoom. Een actiekorting via het Kruidvat leverde meer dan 50% korting op de prijs die je normaal voor een treinkaartje betaalt.
Je mag geen auto naar het eiland meenemen en parkeren is duur. Een treinreis is daarom een ideale mogelijkheid om Vlieland te bereiken, tenzij je met een volledig bezette auto gaat en de prijs deelt. Het is mogelijk om tegen meerprijs je bagage op je verblijfslocatie af te laten leveren. Het voor de hand liggende vervoermiddel wordt de fiets.

Na aankomst even wat drinken en aan de bak. Er werd aan het eind van de middag op 30 september op een van de hoogste duinen op de Ankerplaats

gestart, kijkend over de zee. Dat werd 1 oktober in de vroege ochtend voortgezet. De twee zeevogeltellingen leverden buiten vele meeuwen, waaronder hoge aantallen Kleine en Grote Mantelmeeuwen, qua aantallen vooral Visdieven op.

Vuurtoren Vlieland (Robert Kraaijeveld)

Ondanks de zeer veel lagere aantallen hadden we over het aantal waarnemingen van Noordse Stormvogels, Noordse Pijlstormvogels, Grauwe Pijlstormvogels en Drieteenmeeuwen niet te klagen. Overigens was het aantal waarnemingen uiteraard nog steeds beperkt. De dagen daarvoor waren er ook enkele Vale Pijlstormvogels gezien. Robert was een van de geluksvogels, die dat overkwam. We hadden hogere aantallen Jagers verwacht, maar dat viel tegen. Er passeerden slechts enkele Kleine Jagers. In de dagen daarvoor waren er tot net over de 100 Grote Jagers geteld.

Daarna trokken we al fietsend langs de noordelijke duinenrij naar de Vliehors, een grote zandvlakte met jonge duinen, welke, buiten weer zeer veel meeuwen en enkele overtrekkende Grote Gele Kwikstaarten, helaas amper iets opleverde. De Vliehors is alleen in het weekend te bezoeken omdat het doordeweeks gebruikt wordt als militair oefen- en schietterrein.

Tijdens de tocht door de duinen zagen we bijna overal Graspiepers en her en der wat Kneuen. Er was in tegenstelling tot elders in het land amper landtrek aanwezig. Het enige bijzondere onderweg was een Wilde Zwaan, die hier permanent in een duinmeertje verblijft. Daarna op naar de Kroonspolders. Samen met het Posthuiswad een zeer rijk vogelgebied met bijvoorbeeld waarnemingen van een Slechtvalk, een Smelleken, diverse soorten ganzen, eenden en steltlopers. Onder de steltlopers zaten de nodige Kleine Strandlopers. Leuk maar een beetje zoals thuis, dus wat van Vlieland niet de hot

Klapekster (Robert Kraaijeveld)

spot maakte, waar we op uit waren.
Terugfietsend naar het appartement in Oost-Vlieland was het opvallend stilletjes. Ook andere vogelaars klaagden daarover. Voor de hand liggende hotspotsoorten zoals Bladkoning werden die dag op het eiland zeer beperkt gezien.
Overigens zagen we van vanuit het appartement regelmatig groepjes Sijzen.
Aan het eind van de middag bij hotel Zeeduin probeerden we weer, maar nu te vergeefs, zeetrek te snuiven. We werden daar verrast door een zware onweersbui waar we, schuilend onder het stalen huisje van de reddingsbrigade, zelfs de bliksem ergens nabij "voelde" inslaan. Leuk was een Zwarte Kraai x Bonte Kraai.

Bonte Kraai (Robert Kraaijeveld)

En in één nacht kan anders alles anders worden! Rond zonsopgang reden we naar de Noordoosthoek, ten noorden van de jachthaven. En daar bleek het een feest. Prachtig die stroom met Koperwieken en Kepen in de zon. Maar ook hotspotsoort nummer 1, de Bladkoning, werd regelmatig tegengekomen. Wij zagen er 8. En wat denk je van: Bokjes, een Roodkeelpieper, een Siberische Boompieper ?, Beflijsters, een IJsgors en een Bosgors (overvliegend,

tikkend, met witte onderbuik, die dag vaker gezien, mag van ons een ?-soort zijn).
Daarna snel naar huis vanwege een naderend regenfront, wat tussen de middag passeerde en weer op naar camping Stortemelk en omgeving, ten noorden van Oost-Vlieland. Behalve de duinvegetatie valt dit deel op door de vele bosjes. De feestdag ging door: een Klapekster, een Strandleeuwerik en een juveniel Roze Spreeuw, welke heel moeilijk in de groep, waarin deze zat, te ontdekken was. De dag kon niet meer stuk.

De ochtend daarna weer tevergeefs aan zeetrek gedaan en daarna ging Teus zich klaarmaken voor de boot.

Hotspot Vlieland bleek een echte hotspot en gluren bij de buren helpt.

Dreigend slecht weer (Teus Slagboom)

Waargenomen soorten:
Roodkeelduiker / Noordse Stormvogel / Noordse Pijlstormvogel / Grauwe Pijlstormvogel / Jan van Gent / Aalscholver / Blauwe Reiger / Wilde Zwaan / Grauwe Gans / Rotgans / Bergeend / Nijlgans / Wilde Eend / Wintertaling / Smient / Pijlstaart / Eidereend / Zwarte Zee-eend / Buizerd / Havik / Sperwer / Torenvalk / Boomvalk / Smelleken / Slechtvalk / Fazant / Waterral / Scholekster / Kievit / Goudplevier / Zilverplevier / Bontbekplevier / Steenloper / Watersnip / Bokje / Wulp / Bonte Strandloper / Krombekstrandloper / Kleine Strandloper / Kanoet Strandloper / Drieteenstrandloper / Tureluur / Groenpootruiter / Grote Mantelmeeuw / Kleine Mantelmeeuw / Geelpootmeeuw / Pontische Meeuw / Stormmeeuw / Drieteenmeeuw / Kokmeeuw / Kleine Jager / Grote Stern / Visdief/Noordse Stern / Houtduif / Turkse Tortelduif / Grote Bonte Specht / Boerenzwaluw / Veldleeuwerik / Strandleeuwerik / Gele Kwikstaart / Grote Gele Kwikstaart / Witte Kwikstaart / Graspieper / Siberische Boompieper ? / Oeverpieper / Roodkeelpieper / Winterkoninkje / Heggemus / Roodborst / Zwarte Roodstaart / Zwartkop / Tuinfluiter / Tapuit / Roodborsttapuit / Paapje / Merel / Beflijster / Koperwiek / Zanglijster / Kramsvogel / Tjiftjaf / Goudhaan / Bladkoninkje / Boomkruiper / Koolmees / Pimpelmees / Zwarte Mees / Spreeuw / Roze Spreeuw / Klapekster / Ekster / Kauw / Zwarte Kraai / Zwarte Kraai x Bonte Kraai / Noordse Kauw / Vink/ Keep / Kneu / Putter / Sijs / Rietgors / Bosgors / IJsgors

IJsgors (HES van Schoonhoven)

Rijzendeweg 23, 4634 TW Woensdrecht
Email: info@slagboomconsultancy.nl

In gesprek met Peet Goossen

Ria Hogerwaard

We hoeven niet ver te fietsen om naar onze afspraak met Peet te gaan. Hij woont in Halsteren op slechts 5 minuten fietsen van ons huis. Bij aankomst zien we een mooi ruim hoekhuis met aangebouwd atelier, het domein van zijn vrouw Ank van Meer.
Peet is geboren in Breda in 1935. Zijn moeder komt uit Oud-Vossemeer, zijn vader uit Retranchement. Vader moest noodgedwongen vertrekken uit Zeeuws Vlaanderen wegens gebrek aan werk. Het gezin vestigde zich eerst in Limburg om uiteindelijk in Breda te eindigen. Peet hield van kinds af aan al van de natuur. Zijn grootouders woonden op het platteland. Hij had veel last van astma, waardoor hij erge allergie ontwikkelde voor dieren. Honden en katten ging hij uit de weg, maar vogels die binnen gehouden werden veroorzaakten ook aanvallen. Mede daardoor trok de buitenlucht. Peet heeft de HBS gevolgd en ging daarna even naar de HTS. Hij wilde echter niet de technische kant uit want werk in een stoffige fabriek deed hem huiveren. Uiteindelijk is zijn beroepskeuze, leraar Duits geworden aan het Roncalli. Op mijn vraag waarom de Duitse taal, vertelt Peter dat een grote groep kinderen, waarvan hij deel uit maakte, na de oorlog met de trein naar Zwitserland ging, waar zij om gezondheidsredenen aan moesten sterken. Dit was georganiseerd door het Rode Kruis. Op de boerderij werd vanzelfsprekend Duits gesproken en Peet stak hier wat woorden op. Zijn trots op het idee dat hij nu Duits kende was eenmaal terug in Nederland snel over, want het bleken geen nette woorden te zijn, die ze hem hadden geleerd. De interesse in het Duits werd er echter wel door aangewakkerd.

Peet, vooraan op de foto, tijdens excursie Thoolse polders

Peet is getrouwd met Ank, samen hebben zij 3 kinderen. Twee zoons en een dochter. De oudste zoon is bioloog en heeft 3 kinderen, waarvan er al twee het huis uit zijn, de middelste is de dochter die verpleegkundige is en de jongste zoon is werkzaam in de weg- en waterbouw. Ook hij heeft 3 kinderen, waardoor het totaal aan kleinkinderen op 6 uitkomt. Peet is ongeveer 20 jaar geleden lid geworden van de VWG. Hij ging gebruik maken van de VUT en besloot gewoon maar eens naar de Kraaijenberg te

gaan, waar hij Ray, Hidde en Klaas trof. Vergaderingen werden destijds in de keuken gehouden en hij herinnert zich nog dat het best koud was. In het begin nam hij ook wel deel aan

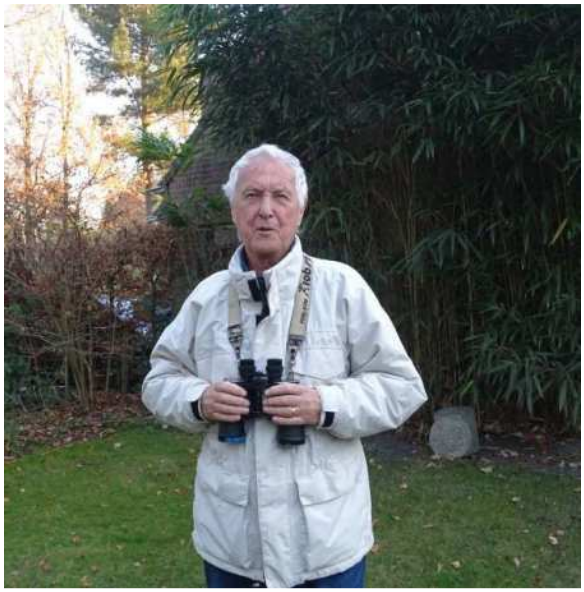

tellingen. Ging regelmatig mee met Ton Bakker, o.a. om Nachtzwaluwen te kijken. Ze waren regelmatig vroeg uit de veren, soms wel om 05.00 uur Hij heeft ook nog meegedaan aan Atlasbloktellingen.

Op mijn vraag of er vogels zijn waar ze hem voor wakker kunnen maken geeft hij aan niet echt een vogel met naam te kunnen noemen. In tegenstelling tot de laatste tijd, ging hij nooit echt op stap om vogels te bekijken, maar op aandringen van zijn oudste zoon ging hij een aantal jaren geleden mee naar de Pyreneeën in Frankrijk, waar de Vale Gieren veel indruk maakten. Ooit maakte hij met een groep van 8 vogelaars, onder deskundige leiding, een vogelreis naar Turkije. Een van de reisgenoten was een jonge Turkse vrouw uit Rotterdam, die de Turkse taal nog steeds sprak, hetgeen de communicatie in het land zelf vergemakkelijkte. Veel geluiden van vogels kon men destijds niet thuisbrengen. De reis had hij aanvankelijk willen doen met een vriend, waarmee hij regelmatig in Zeeland vogels ging kijken. De vriend is helaas 8 jaar geleden overleden. Nu gaat hij regelmatig alleen op pad, meestal de Hogerwaardpolder, de Karrevelden en de Prinsesseplaat. De Zeearenden heeft hij nog nooit mogen aanschouwen, maar hij volgt de mails van de actieve leden nauwgezet. De Vogelwerkgroep floreert weer, meent hij, waarbij hij zijn dank uitspreekt aan de “oude getrouwen”! Over de mailing van andere VWG leden meldt hij m.n. te genieten van de grappige verhalen van Matthew.

In de Melanen, ongeveer 10 jaar geleden, heeft hij eens de Roodhalsgans gezien, die tussen een groep Wilde Ganzen zat. Maanden later kwam die terug. Ook heeft hij eens 5 Sneeuwganzen gemeld wat sterk in twijfel getrokken werd. Helaas maakt Peet geen foto’s, of het klopte zal altijd de vraag blijven. Door mijn vraag over vogelsoorten komt Peet nog op een leuk detail. Zo’n 35 jaar geleden werd in Halsteren een jeugdgroep van de AJCN opgericht met toenmalig wethouder Sinke. De naam van de groep was “De Groenling”. Zijn oudste zoon was daar lid van. Ze hadden als clubhuis, een soort keet achter het voormalige postkantoor. Met laarzen aan en verrekijker om de hals ging de groep op pad. De komst van General Electric werd door de zoon met argusogen gevolgd en hij stelde kritische vragen. Hierdoor mocht hij niet meer op het terrein komen. Waarschijnlijk is een en ander aanzet geweest tot de keuze van bioloog. Peet heeft nog steeds de oude verrekijker van zijn zoon, een Primoc. In mijn ogen een antiquiteit.

Als hobby had hij genealogie, waarvoor hij diverse plaatsen in Zeeland bezocht. Hij is hierin ver gekomen, maar kwam op een gegeven moment vast te zitten.

Verder heeft hij zijn kinderen veel geholpen met de nodige karweitjes. De jongste zoon heeft zelf zijn huis gebouwd en Peet verleende daar wat hand- en spandiensten. Meer was hem niet toevertrouwd met een zoon die in het vak zit.
Hij schrijft stukjes voor het dorpsblad van Retranchement, de Truzementenaar. In het dorp komt hij gemiddeld tweemaal per jaar. Daar liggen zijn roots. Hij gebruikt dan meestal wat in restaurant de Parlevinker. Dat vinden we wel grappig, want tijdens onze najaarsvakantie zijn we op een fietstocht door Zeeuws Vlaanderen ook beland in

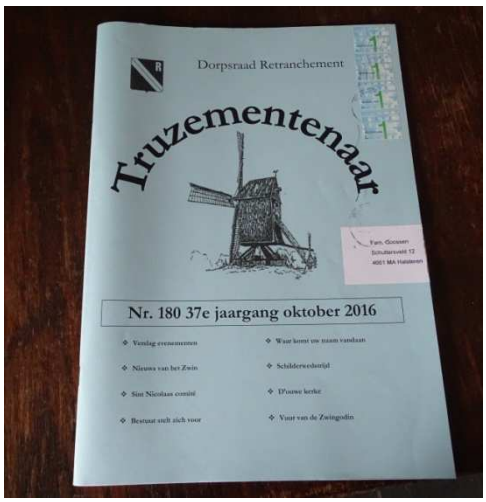

Retranchement en hebben in hetzelfde restaurant onze lunch genuttigd. Het schijnt de plek te zijn voor fietsers om een tussenstop te maken. Het was er dan ook best druk.
Terwijl we in gesprek zijn gaat de telefoon en krijgt hij advies van zijn zus om naar Tuinen van Verwondering te kijken. De aflevering van de avond is Oslo. Toevallig volg ik dat ook. Prachtige natuurgebieden, met immense tuinen en daarin kunst. Peet doet ook nog aan sport, hij tennist een of twee keer per week.

Schilderij Ank van Meer

Roodhalsganzen (HES van Schoonhoven)

Tot slot vraag ik natuurlijk of ik stiekem even een kijkje mag nemen in het atelier van Ank. Haar schilderijen spreken me erg aan. Mooie kleuren, veel blauw. Ik zou er zo aan de slag willen, maar mijn zolderruimte kan er gelukkig ook wel mee door. We wandelen ook nog even door de tuin, leuke vijver, veel bamboe. Daarin is een Staartmees ooit aan een nest begonnen, maar het is verstoord door Eksters of Gaaien.
We bedanken Peet voor de koffie. Jammer dat Ank wat grieperig was en boven het bed moest houden.

Vlierbes 3, 4661 WT Halsteren
Email: riahogerwaard@ziggo.nl

Excursie Molenplaat 8 oktober 2016

Ria Hogerwaard

De Molenplaat is een natuurgebied in grotendeels gemeente Bergen op Zoom (Noord-Brabant), gedeeltelijk gemeente Reimerswaal (Zeeland), gedeeltelijk gemeente Tholen (Zeeland). W van Bergen op Zoom, tussen het Markiezaatsmeer en het Zoommeer. Oppervlakte circa 150 hectare. Het gebied is eind 1992 aangekocht door Het Brabants Landschap en wordt sinds 1997 ontwikkeld als natuurgebied. De aankoop was uit oogpunt van natuurbehoud van strategisch belang. Het voortbestaan van dit natuurgebied in ontwikkeling kon hiermee worden veiliggesteld. Oorspronkelijk, voor de aanleg van de Oesterdam, was de Molenplaat een bij laag water droogvallende zandplaat, een natuurlijke opduiking in het Oosterscheldebekken. Overspoeld door het getij. Zout water dus. De nog steeds in het gebied voorkomende plukjes zeekraal getuigen er van. Zij duiden op plekken met een nog altijd zoute ondergrond. De schelpen in het zand herinneren eveneens aan het voorbije zoute bestaan van het gebied. In de jaren zeventig hield Rijkswaterstaat slib over uit de Schelde-Rijnverbinding en het Bathse Spuikanaal. Om dat op te slaan, werd de Molenplaat opgespoten met zand, klei en veen. Wat weer een goede voedingsbodem vormde voor verschillende soorten flora. In 1988 werd slib, afkomstig uit het Spuikanaal, opgespoten. De Molenplaat is ruim twintig jaar een slibdepot geweest. Het depot is achtereenvolgens begreppeld, ingezaaid met koolzaad en in gebruik genomen als akkerland. Op sommige plaatsen is zand afgegraven, waardoor plassen en terreindepressies zijn ontstaan. Via een doorlaat in de Markiezaatskade wordt het overtollige water afgevoerd.

Dit keer was besloten om van de excursie een openbare wandeling te maken, om zo ook buitenstaanders de gelegenheid te geven kennis te maken met wat we zoal als Vogelwerkgroep doen. Die zaterdagochtend verzamelen zich bij de slagboom aan de Noordlandseweg de volgende leden van de Vogelwerkgroep: Hidde Bult, Ton Bakker, Sjaan Hopmans en Mija Schalk, Jan en Ria Hogerwaard, Annelies Buijs en Marcel Geerards, Kees Steur en vriend, Aleid Kampschreur, Marike de Haan, José van Horne met vriendin, Rien de Weert , een echtpaar en nog een mannelijke bezoeker. Qua buitenstaanders niet druk bezocht, wat misschien te wijten zou kunnen zijn aan vergelijkbare activiteiten door andere verenigingen. Het begin is echter gemaakt en gezien de enthousiaste reacties van de bezoekers, mogelijk

nieuwe leden in zicht. Jan heet alle aanwezigen welkom en geeft toelichting over het ontstaan van de Molenplaat.

Aanvankelijk was het wat grauwachtig, kil weer, met een beetje wind, maar in de loop van de ochtend brak de zon door en was het aangenaam weer voor een wandeling. Hier en daar werd stilgestaan bij groepen vogels en uitleg gegeven door onze vogeldeskundigen. Topper was wel een vliegend koppel Zeearenden dat zich liet bewonderen, door enige tijd rond te cirkelen boven de hoogspanningsmasten. Zelfs de ontlasting van een vos werd met interesse bekeken. Het was dan ook gegarneerd met rode bessen. De hondenpoep midden op het pad werd minder enthousiast begroet. Op mijn opmerking, zo'n groot landschap, waarom dan midden op het pad, werd laconiek geantwoord, zou jij graag al die hoge grassprieten aan je billen willen voelen? Dit bracht weer een herinnering bij mij op. Ik vertelde dat ik ooit voor een sanitaire stop in een bospaadje terechtkwam, waarbij er meteen een hele zwerm muggen op de onbedekte delen neerstreek. Ik was een en al bult. Wat Hidde de opmerking deed ontlokken: Ik ben helemaal bult.
Er werd ook nog een dode muis gevonden, die Hidde aan de daarvoor in het leven geroepen instanties doorgaf. Ook dit diertje werd door iedereen bekeken en gaf vragen als, is hij geringd?

Duidelijk moge zijn dat de stemming er goed in zat. Op de hoek boven aan de dijk werd gepauzeerd. Annelies en Marcel hadden nog een andere afspraak en verlieten hier de groep. Verschillende leden hadden koffie en thee meegenomen met daarbij weer eigengebakken appelkoek. Ik had op 30 personen gerekend maar ging uiteindelijk toch met maar 4 stukjes terug naar huis. De bezoekers vroegen zich af of het er altijd zo aan toeging, wat wij natuurlijk beaamden. Op een stenen muur liet een Tapuit zich nog goed bewonderen door iedereen. Hidde heeft alle vogels die we zagen genoteerd in zijn i-phone en produceerde daarmee in supertijd een mooie lijst van de soorten die we gezien hadden.

Zeearend (foto Marc Raes)

Lijst samengesteld door Hidde Bult

Euring	Wetenschappelijke naam	Naam	Aantal	Geslacht	Kleed	Gedrag	X	Y	Lat
70	Tachybaptus ruficollis	Dodaars	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
90	Podiceps cristatus	Fuut	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,44	390,193	51,495
720	Phalacrocorax carbo	Aalscholver	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
1210	Ardea alba	Grote Zilverreiger	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,681	389,573	51,4896
1220	Ardea cinerea	Blauwe Reiger	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
1520	Cygnus olor	Knobbelzwaan	2	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,111	390	51,4935
1528	Cygnus atratus	Zwarte Zwaan	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,13	389,437	51,4883
1590	Anser albifrons	Kolgans	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,687	389,573	51,4896
1610	Anser anser	Grauwe Gans	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
1661	Branta canadensis	Grote Canadese Gans	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
1670	Branta leucopsis	Brandgans	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,374	389,511	51,489
1820	Anas strepera	Krakeend	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390,011	51,4936

Euring	Wetenschappelijke naam	Naam	Aantal	Geslacht	Kleed	Gedrag	X	Y	Lat
1860	Anas platyrhynchos	Wilde Eend	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390,011	51,4936
1940	Anas clypeata	Slobeend	5	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,104	390,011	51,4936
1980	Aythya ferina	Tafeleend	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
2030	Aythya fuligula	Kuifeend	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
2180	Bucephala clangula	Brilduiker	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,374	389,5	51,4889
2210	Mergus serrator	Middelste Zaagbek	12	vrouw	onbekend	ter plaatse	76,215	390,41	51,4972
2430	Haliaeetus albicilla	Zeearend	2	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,456	390,738	51,4999
2600	Circus aeruginosus	Bruine Kiekendief	1	onbekend	1e najaar	ter plaatse	74,691	390,668	51,4993
2690	Accipiter nisus	Sperwer	1	vrouw	onbekend	foeragerend	75,589	390,387	51,4969
3040	Falco tinnunculus	Torenvalk	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,982	389,768	51,4914
3040	Falco tinnunculus	Torenvalk	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,612	389,634	51,49
3940	Phasianus colchicus	Fazant	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,374	389,511	51,489
4070	Rallus aquaticus	Waterral	1	onbekend	onbekend	roepend	76,118	390	51,4935
4240	Gallinula chloropus	Waterhoen	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
4290		Meerkoet	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
5820	Chroicocephalus ridibundus	Kokmeeuw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,125	390	51,4935
5900	Larus canus	Stormmeeuw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,073	390,228	51,4954
5920	Larus argentatus	Zilvermeeuw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
6000	Larus marinus	Grote Mantelmeeuw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
6700	Columba palumbus	Houtduif	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,111	390	51,4935
8760	Dendrocopos major	Grote Bonte Specht	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,589	390,387	51,4969
9760	Alauda arvensis	Veldleeuwerik	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,528	389,586	51,4897
10110	Anthus pratensis	Graspieper	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,125	390	51,4935
10201	Motacilla alba	Witte Kwikstaart	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,454	390,215	51,4952
10660	Troglodytes troglodytes	Winterkoning	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
10840	Prunella modularis	Heggenmus	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
10990	Erithacus rubecula	Roodborst	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
11460	Oenanthe oenanthe	Tapuit	1	onbekend	1e winter	foeragerend	74,5	390,059	51,4938
11870	Turdus merula	Merel	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,599	389,679	51,4904
12000	Turdus philomelos	Zanglijster	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
12010	Turdus iliacus	Koperwiek	50	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,117	389,922	51,4928
12020	Turdus viscivorus	Grote Lijster	2	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,13	389,437	51,4883
12200	Cettia cetti	Cetti's Zanger	2	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,589	390,387	51,4969
13110	Phylloscopus collybita	Tjiftjaf	1	onbekend	onbekend	baltsend / zingend	75,849	389,693	51,4907
13640	Panurus biarmicus	Baardman	2	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390,011	51,4936
14370	Aegithalos caudatus	Staartmees	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
14870	Certhia brachydactyla	Boomkruiper	1	onbekend	onbekend	baltsend / zingend	75,919	389,725	51,491
15390	Garrulus glandarius	Gaai	3	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
15490	Pica pica	Ekster	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
15671	Corvus corone	Zwarte Kraai	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,681	389,573	51,4896
15600		Kauw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,118	390	51,4935
15820	Sturnus vulgaris	Spreeuw	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	74,699	389,466	51,4885
16360	Fringilla coelebs	Vink	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,919	389,725	51,491
16530	Carduelis carduelis	Putter	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	76,125	390	51,4935
18770	Emberiza schoeniclus	Rietgors	1	onbekend	onbekend	ter plaatse	75,8	389,671	51,4905
#N/B	Crocidura russula	Huisspitsmuis	1	onbekend	onbekend	vondst (dood)	75,053	389,394	51,4879

Vlierbes 3, 4661 WT Halsteren
Email:riahogerwaard@ziggo.nl

Broedvogels Pilberg onder Ossendrecht in 2015

Ray Teixeira

De Pilberg is een onbeduidend bosgebiedje van 17,8 ha net onder Ossendrecht. Het wordt beheerd door Staatsbosbeheer (SBB) en maakt sedert 2013 als Vogelrichtlijngebied deel uit van het Natura 2000 gebied de Brabantse Wal. Het terrein werd gekarteerd op broedvogels in het kader van de verplichte periodieke vastlegging van de natuurwaarden. Hoewel verschillende typen bos voorkomen, oogt het niet echt mooi. Een wandeling over de hoofdlaan volstaat om een indruk te krijgen. De bossen in de omgeving zijn ouder en vogelrijker dan de Pilberg.

Figuur 1. Veldkaart van de Pilberg.

Gebiedsomschrijving

Zie het zwart omlijnde gebied in figuur 1. De Pilberg wordt begrensd door de drukke Putseweg in het oosten, Pannenhoef in het zuiden en de Molenbosstraat in het westen. De Middelstraat in het Noorden is niet geasfalteerd en veel rustiger.

De Pilberg is een aangeplant bosgebied op de droge zandgronden van de Brabantse wal. Bijna de helft van de bossen is nog jong; dicht opeenstaande Grove dennen in de staakfase. Dit deel was vrijwel ontoegankelijk en zonder ondergroei van betekenis. Hier en daar is een al wat oudere eik gespaard gebleven. De rest van het terrein bestaat uit al ouder en reeds gedund bos van Grove en Zeedennen met een sterk in ontwikkeling zijnde struiklaag. Eén perceel bezit een fraai stuk loofbos met oude inlandse Eiken en vrij natuurlijk ogende ondergroei van zaailingen, struiken en varens. Bij de faunapassage onder de Putseweg staat een perceel jong loofbos en langs de Middelweg ligt een strook met oude Grove dennen. Daar bevindt zich ook een perceel met spontane

Droogstaande afvoersloot

opslag van Berk. Hier werd halverwege het onderzoek een cannabis-plantage gevonden van beperkte omvang. Dit werd gemeld aan het bevoegde gezag, dat camera's plaatste om de eigenaar te betrappen. Na enkele weken heeft men echter de planten afgevoerd. Het terrein vertoont tekenen van verdroging, zoals overal in onze omgeving. Een noord-zuid verlopende afwateringssloot staat al tijden droog, evenals het waarschijnlijk gegraven en omwalde ven. De enige echte heuvel (berg?) ligt in de noordwesthoek, grenzend aan particuliere tuinen en een weiland.

Onderzoek

Om gezondheidsredenen begon het onderzoek pas op 13 april. Tot 17 juni werden 9 ochtend rondes gelopen van gemiddeld ruim twee uur. Slechts drie daarvan begonnen rond zonsopkomst. Totale inventarisatietijd 18 uur en 49 min, overeenkomend met 63,4 min/ha (zeer hoog). Maar omdat laat werd begonnen en geen avondronde werd uitgevoerd moet het onderzoek als niet geheel volledig worden beschouwd.

Pad in al ouder dennenbos met veel bosverjonging. Op de achtergrond Grove dennen in de staakfase.

De gegevens werden uitgewerkt met Autocluster, dat in deze situatie goed werkte.

Resultaten

Zie tabel 1 voor aantallen en dichtheden per 100/ha. Hoewel Autocluster enkele vreemd gevormde "territoria" berekende, was geen correctie nodig. Er waren maar 4 niet-bruikbare waarnemingen. Naast 2 waarnemingen van voor de datumgrenzen, waren dat Gaai en Zwarte Kraai, soorten waarvan bekend is dat ze regelmatig niet broeden en/of over een groot oppervlakte zwerven.

Bespreking enkele soorten

Roodborst: een dichtheid van 118 paar/100 ha is hoog voor West-Brabant (Bult 2007a).
Grote Lijster: zingende man op 27/4.
Boomklever: 1 nest in nestkast tegen huis langs de Middelstraat. Met een dichtheid van 22 paar/100 ha kan de Pilberg zich merkwaardig genoeg meten met die van oud loofbos (Bult 2007b), ook als we het randterritorium als 0,5 tellen.
Ekster: ook in tuinen net buiten het plot.
Groenling: veel in tuinen net buiten het plot.
Goudvink: op 27/4 roepend buiten het studiegebied en op 4/5 in Grove dennen in staakfase.
Appelvink: tikkend op 21/4 en 3/5. Kan in de omgeving broeden.

Loofbos in ontwikkeling met al een redelijke struik- en kruidlaag.

Niet broedvogels

Sperwer: dood 2e kalenderjaar vrouwtje 17/6. Beperkte zoektochten in jonge dennen leverde alleen een enkele oude prooirest en geen (oude) nesten op.
Vuurgoudhaan: na een veelbelovend zingend exemplaar op 13/4 langs de Molenbosstraat niet meer waargenomen. Broedt waarschijnlijk in jonge sparren in omliggende tuinen.

Tabel 1. Aantal territoria van broedvogels in de Pilberg in 2015 en hun dichtheden in paar/100 ha.

Soort	aantal	dichtheid
Holenduif	1	6
Houtduif	6	34
Grote Bonte Specht	3	17
Winterkoning	10	56
Heggenmus	1	6
Roodborst	21	118
Merel	9	51
Zanglijster	3	17
Grote Lijster	1	6
Zwartkop	11	62
Tjiftjaf	9	51
Goudhaantje	3	17
Bonte Vliegenvanger	2	11
Staartmees	2	11
Kuifmees	3	17
Zwarte Mees	2	11
Pimpelmees	8	45
Koolmees	15	84
Boomklever	4	22
Boomkruiper	5	28
Vlaamse Gaai	1	6
Ekster	1	6
Zwarte Kraai	1	6
Vink	17	96

Soort	aantal	dichtheid
Groenling	2	11
Goudvink	1	6
Appelvink	1	6
n soorten	27	27
n territoria	143	803

Al wat ouder loofbos met ondergroei.

Discussie

Uit de inventarisatie blijkt dat de Pilberg broedvogels niet al te veel te bieden heeft. Daarvoor is het gebied te klein en de bossen niet oud genoeg. Men vindt er vooral algemene bosvogels. Krenten in de pap zijn Goud- en Appelvink en de in de omgeving zeldzaam geworden Grote Lijster. Slechts een enkele soort bereikt een dichtheid die de moeite van het vermelden waard is. Het geringe aantal niet-gebruikte waarnemingen is een aanwijzing dat de inventarisatie voor de aangetroffen soorten goed is. In de Pilberg komen geen soorten van de Rode Lijst voor (van Beusekom *et al*. 2005). Er zijn evenmin doelsoorten voor het Natura 2000 gebied de Brabantse Wal aangetroffen. Ook roofvogels en uilen ontbreken.

Het is niet bekend wat SBB met het terrein van plan is. Waarschijnlijk wil men het omvormen naar multifunctioneel (loof)bos. De eerste stappen daarvoor zijn al gezet, doordat spontane opslag van bomen niet wordt tegengewerkt, waardoor de struik- en kruidlaag plaatselijk al een heel natuurlijk karakter krijgt. Dit vertaalt zich nu al in een groot aantal Zwartkoppen. Vernatting zou het terrein goed doen, maar het is de vraag of daar mogelijkheden voor zijn.

Welkom in de Pilberg op de Brabantse Wal.

Literatuur

van Beusekom R., Huigen P., Hustings F., de Pater K. & Thissen J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn i.s.m. Vogelbescherming Nederland en Sovon Vogelonderzoek Nederland.

Bult, H. 2007a. Roodborst. Pp 394-396 in Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen. Atlas van de West-Brabantse broedvogels. NPN media, Breda.

Bult, H. 2007b. Boomklever. Pp 497-499 in Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen. Atlas van de West-Brabantse broedvogels. NPN media, Breda.

Wouwbaan 172, 4631 RW Hoogereheide
Email: teixe14@planet.nl

Integrale broedvogelinventarisatie Markiezaat 2014-2015, bijschattingen en overzicht 39 jaar broedvogelonderzoek

Ray Teixeira

Inleiding

Na een verkennend onderzoek naar de broedvogels in 1978 van het toen nog zoute Markiezaat, wordt vanaf de afscheiding van het getij van de Oosterschelde in 1983 de ontwikkeling van de broedvogelbevolking op de voet gevolgd. Omdat het gebied veel te groot is om ieder jaar afdoende gekarteerd te worden, werd het al snel slechts eens in de vijf jaar gedaan. In de tussenliggende jaren werd alleen de proefstrook als BMP-plot en de kustbroedvogels plus een aantal overige schaarse soorten geïnventariseerd.
Met het toenemen van de ontzilting en daarmee gepaard gaande ontwikkeling van de begroeiing was het na 1999 niet meer mogelijk het gehele terrein in een enkel jaar te inventariseren. Daarom werd vanaf 2004-2005 het integrale broedvogelonderzoek over twee jaar uitgesmeerd. In dit verslag worden de resultaten van het onderzoek in vooral 2014 getoond. De aantallen van 2015 werden deels geschat en in 2016 werd maar weinig onderzoek gedaan. Een en ander wordt vergeleken met voorgaande jaren. Daarnaast worden de meest in het oog springende ontwikkelingen besproken.
Het Markiezaat is in 2010 aangewezen als Vogel- en Habitatrichtlijngebied voor Natura 2000. Vogelgegevens hebben daarbij een belangrijke rol gespeeld, evenals bij de evaluatie van het beheer, dat in handen is van het Brabants Landschap (BL). Ook in dat kader is monitoring van de vogelbevolking een vereiste, waarbij vooral aandacht wordt besteed aan de doelsoorten broedvogels. Vervolgens wordt beoordeeld hoe zich de soorten van de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare broedvogels ontwikkelen en wat de consequenties zullen zijn van verzilting.
Tot slot wordt ingegaan op de (on)mogelijkheden om de broedvogelgegevens van een dergelijk groot gebied als het Markiezaat met Autocluster uit te werken.

Gebiedsomschrijving

Het Markiezaat meet volgens de Sovon-kaart 1.814 ha, maar volgens het aanwijzingsbesluit als Vogelrichtlijngebied 1.843 ha, omdat daarbij de Kraaijenberg wordt meegerekend. Het Markiezaatsmeer beslaat circa 1.100 ha en de hogere gronden, voormalige schorren en slikken, ruim 700 ha. Niet bij het gebied ingetekend is het poldertje van zo'n 6 ha tussen de spoorlijn en de dijk langs de Duintjes in het uiterste zuidoosten. Dit stukje is inmiddels bij het Markiezaat gevoegd, in beheer bij het BL en werd, voor het eerst in 2010, meegenomen bij de inventarisatie.
Na de omschrijving in Teixeira (2014) is er maar weinig in het Markiezaat veranderd. De reeds ingezette ontwikkelingen zetten door. Moerasvorming met veel waterriet langs de oevers van het Kreekrakschor, de grotere kreken op het Hogerwaardschor en het noordelijk deel van het Duintjesschor komt nog steeds voor, maar gaat nu veel minder snel dan voorheen. De kwaliteit van het moeras neemt nog wel toe, getuige de samenstelling van de moerasvogels. De vegetatie in de kwelzone op het Duintjesschor ontwikkelt zich naar tevredenheid, gezien de toename van de orchissen. Ook elders nemen ze toe, zoals de zeker 3.500 exemplaren Moeraswespenorchis langs het pad naar de vogelhut.

Het oppervlak landriet groeit nog steeds.
Het oppervlakte bos nam beperkt toe, maar de kwaliteit en soortensamenstelling worden steeds beter. Het bos is hoger geworden en sommige wilgen zijn al zo hoog, dat takken afbreken of de boom geheel omwaait. Dit verhoogt de diversiteit en de mogelijkheden voor holenbroeders. Een groot deel van de in de jaren tachtig gekiemde vlieren zijn doodgegaan en omgevallen. Elders zijn ze clandestien gerooid. Er komen steeds meer struwelen en Kruipwilg rukt op. Dit gaat vooral ten koste van het oppervlak Duinriet. De waardevolle Meidoorns hebben in toenemende maten te lijden van het grazende vee en sterven vaak af. Aangezien de doorns onvoldoende effectief zijn, is het misschien wijs deze bomen uit te rasteren met prikkeldraad. Op de voormalige slikken komen de zoutminnende planten nog steeds voor, maar leiden er een kwijnend bestaan. Ze worden geleidelijk aan vervangen door grassen en kruiden.

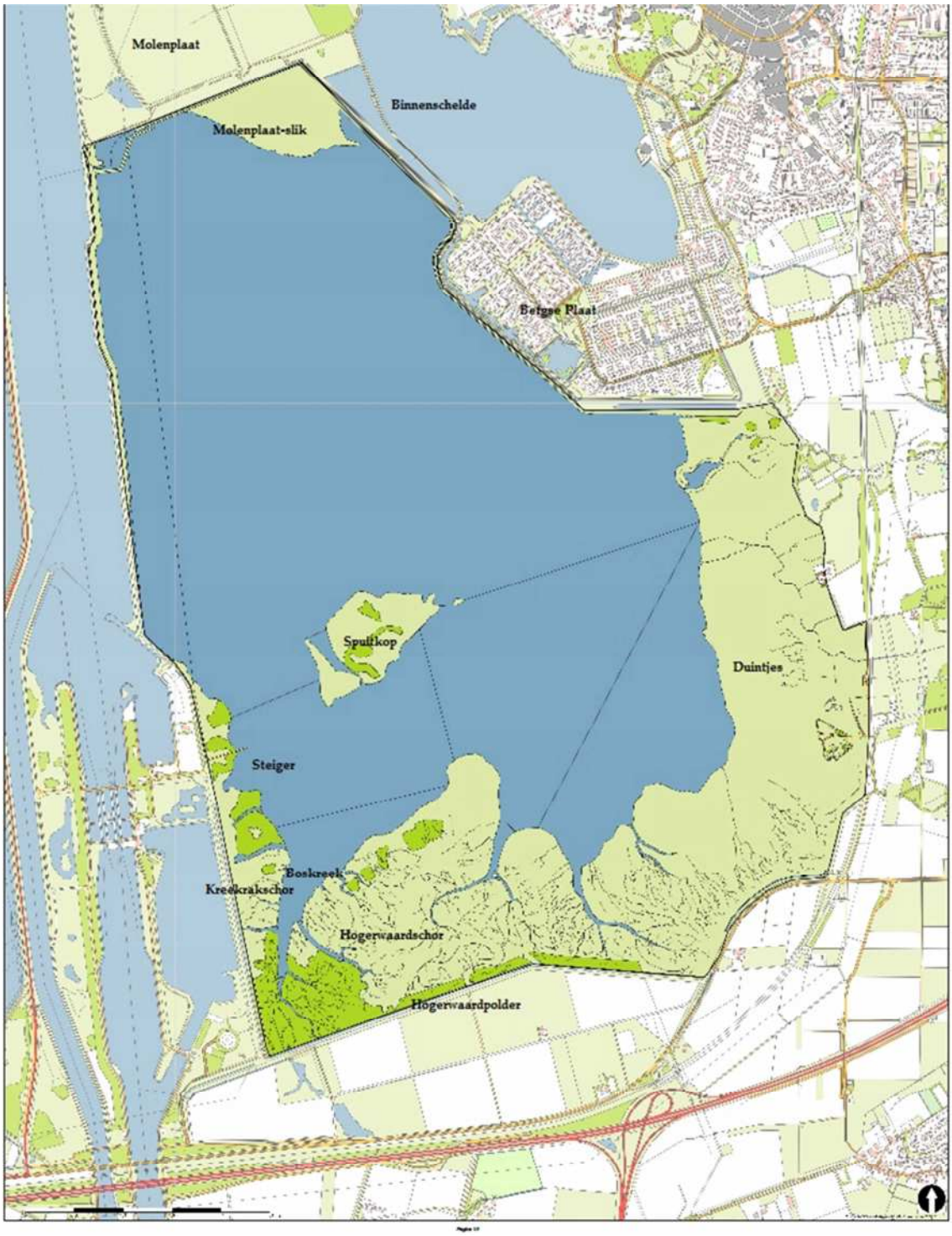

Figuur 1. Overzichtskaart Markiezaat. Met de klok mee: in het noorden het Molenplaat-slik, het noordoosten de Snoekenpaaiplaats en de Bergse Plaat, het oosten het Duintjesschor, het zuiden het Hogerwaardschor, het zuidwesten het Kreekrakschor met de steiger en het westen de Markiezaatskade. In het meer het eiland de Spuitkop (Steenvliet). De balk linksonder geeft stukken van 250 m aan.

De waterkwaliteit is slecht met weinig doorzicht en dientengevolge een beperkt ontwikkelde waterflora. Dat is vooral te wijten aan overmatige algenbloei door de hoge nutriëntengehalten. De situatie voor vissen, macrofauna en algen is ontoereikend (Provincie Noord-Brabant 2014). De waterstand is vaak en lang hoog door de te geringe capaciteit van de overstort.

De boerderij Hildernisse was niet meer in agrarisch gebruik en alle stallen waren reeds verwijderd. Daarmee verdween nestgelegenheid van Boerenzwaluw, Huis- en Ringmus. De zendantennes op het persgemaal werden in 2010 ontdaan van kauwennesten

Afkortingen
Afkortingen staan voor: BL = Brabants Landschap, cf = conform, DPM = Delta Project Management, ex = exemplaar, ha = hectare, min = minuten, n = aantal, oa = onder andere, terr = territorium of territoria.

Methode
In 2014 werd een volledige inventarisatie uitgevoerd in bijna de helft van het Markiezaat. Redelijk onderzocht werden het gehele Kreekrakschor, de Markiezaatskade, het Molenplaat-slik, de Bergse kade en de noordzijde van het Hildernisseschor tot aan de proefstrook. De Spuitkop werd bezocht op 2/6/14 samen met Ton Bakker, maar kon toen slechts gedeeltelijk worden geïnventariseerd. Aan de vogelrijke gebieden werden 7-8 bezoeken gebracht. Aan de vogelarme delen, zoals de kades, 5 of minder.

Proefstrook

In 2014 werden 59 dagbezoeken gebracht, waarvan 56 door de auteur, twee door Ton Bakker (12/4 en 17/5) en één door Hidde Bult op 17/5. De proefstrook werd onderzocht zoals gebruikelijk; 5 volledige rondes tussen 12/4 en 15/6. Beide onderzoeken samen kostten 13.254 min, hetgeen neerkomt op circa 42,8 min/ha, uitgaande van totaal 310 ha. Om allerlei redenen was het vaak niet mogelijk 's morgens vroeg te beginnen. Daardoor is de inventarisatie onvolledig voor vroeg in de ochtend zingende soorten. Dit werd deels gecompenseerd door veel van de avondzangpiek gebruik te maken. Dit werkte echter maar voor een deel. In totaal werden 11 avondbezoeken gebracht, goed voor 1.293 min, overeenkomend met 4,2 min/ha.
In 2015 werd het geplande onderzoek van de andere helft van het Markiezaat om gezondheidsredenen vrijwel niet uitgevoerd. Er werd tussen 5 en 18 maart zeven bezoeken gebracht, voornamelijk aan de bosgebieden van het Hogerwaardschor. Dit was goed voor slechts een halve ronde. Daarna werd het terrein alleen bezocht op 11/4, 16/5 en 12/6.
De proefstrook werd niet gekarteerd. Onder leiding van Hidde Bult gebeurde dat wel in 2016.
De door medewerkers van het DPM verzamelde jaarlijkse gegevens van kustbroedvogels werden benut (Strucker *et al.* 2016). Daarnaast werden losse waarnemingen gebruikt uit het waarnemingenarchief van de VWG Bergen op Zoom en Waarneming.nl.
De uitwerking van de gegevens vond plaats met behulp van Autocluster van Sovon in tegenstelling tot 2009, toen nog op papier geclusterd werd (Teixeira 2014).

Veldwerk
Bij het veldwerk werd vooral geluisterd en vond registratie plaats aan de hand van de territoriumzang, maar ook andere indicaties die wijzen op een broedgeval werden gebruikt. Daarnaast werd ook regelmatig geluidnabootsing ingezet voor moerasvogels als Waterral, maar soms ook voor Baardman, Rietzanger en Blauwborst.

Waterral (HES van Schoonhoven)

Correcties op onderzoek 2009-10
Om de vergelijkbaarheid met toekomstige inventarisaties, die met Autocluster verwerkt gaan worden te verbeteren, werden alle correcties die voor de periode 2009-10 werden doorgevoerd weer teruggedraaid. Hoe logisch ze ook waren. Daarnaast werd de op papier uitgewerkte clustering nog eens kritisch tegen het licht gehouden, waarbij consequenter de BMP regels werden toegepast. Dat leidde soms tot het samenvoegen van oorspronkelijk als twee aangemerkte terr. Bovendien werd de aangegeven periode verruimd van 2009-10 naar 2009-13.

Bijschattingen 2014
Voor het schatten van het in 2015 niet onderzochte deel van het Markiezaat zijn enkele indexen beschikbaar. Zij worden gebruikt voor het vermenigvuldigen met de aantallen die in 2010 in dat deel

werden gescoord en eigenlijk in 2015 opnieuw bepaald hadden moeten worden. De keuze tussen de indexen gebeurde voornamelijk op grond van de algemeenheid van de betreffende soort.

Markiezaat (Erik de Jonge)

Ten eerste de verhouding van de 45 % van het Markiezaat dat in 2009 werd onderzocht en wederom in 2014 (S, systematisch). Voordeel is de veelal hoge aantallen; nadeel het verschil in onderzoeksintensiteit tussen deze jaren. Deze index werd benut in de gevallen dat steeds meer dan 10 terr in 2009, 2010 en 2014 waren vastgesteld (algemeen).
Ten tweede de verhouding van de aantallen uit de proefstrook in 2009 en het gemiddelde van 2014 en 2016 (P). Voordeel is de vergelijkbaarheid in onderzoekstechniek, maar de aantallen zijn veelal lager door het geringe oppervlakte van de proefstrook. Deze index werd toegepast als die dichterbij de Nederlandse lag dan de systematische en het aantal betrokken waarnemingen 10 of meer bedroeg.
Als derde is de Nederlandse index beschikbaar tussen 2009 en 2014 (N, Netwerk Ecologische Monitoring 2015) met als sterk punt het hoge aantal waarnemingen, waarop ze is gebaseerd. Vooral gebruikt als de aantallen in het Markiezaat of de proefstrook laag waren (schaars).
Als de systematische en de proefstrook index tegengesteld waren ten opzichte van de Nederlandse, werden beide gecombineerd (B, beide). Om de voordelen van beide te verkrijgen, werden ze even zwaar genomen.
Als (vrijwel) het gehele gebied op een soort werd onderzocht, was bijschatten uiteraard niet nodig (T, telling).
Bij vijf soorten (Fazant, Winterkoning, Baardman, Pimpelmees en Boomkruiper) bleek het voor 2015 ingeschatte aantal lager dan er werd geteld. Uiteraard werd in deze situatie de getelde waarde gebruikt en kwam het % dat moest worden bijgeschat op nul. Omdat niet het gehele gebied intensief op deze soorten werd onderzocht, zullen de opgegeven aantallen te laag zijn.

Problemen bij het veldwerk
De inventarisatie van het Markiezaat is een al maar groter wordend probleem. Op het pad naar de vogelkijkhut bij het Kleine Markiezaat na, zijn er geen paden. In de open gedeelten is dat geen probleem; in de hogere vegetaties vaak wel.
Het gebied is groot en lastig begaanbaar door tal van niet doorwaadbare kreken. Sommige delen zijn daardoor alleen via een enkele route laat op de dag te bereiken,. Daardoor kost het zeker 25 bezoeken om één ronde af te leggen; veel te veel voor een verantwoorde inventarisatie. Ook de vaak met gezichtshoge Grote brandnetels begroeide steile randen van circa twee meter hoog van de vele droge kreken van het Hogerwaard- en het Kreekrakschor, maken het gaan tot een heuse onderneming. De in de loop van het seizoen steeds hoger opschietende velden met Adelaarsvaren en Kleefkruid zijn vanaf eind mei lastig, maar vanaf half juni vrijwel onbegaanbaar. Het met hoog landriet begroeide noordelijk deel van het Hildernisse-schor werd onvoldoende onderzocht, deels door de lastige begaanbaarheid en deels om de kwetsbare vegetatie te sparen. De grote hoeveelheid opschietende kruiden verbergen omgevallen struiken, waardoor je struikelt. Hoe meer concentratie moet uitgaan naar het lopen, deste minder blijft er over om vogels waar te nemen. Eveneens problematisch is de plaatsbepaling in delen zonder herkenningspunten. Met de komst van GPS is dat op te lossen. In maart zijn op sommige vochtige plekken zoveel huisjesslakken, dat het lastig is er niet op te trappen. Eind maart zijn er al veel dansmuggen, maar begin en half mei is hun aantal zo enorm, dat ze hinderlijk worden.

Weersomstandigheden broedseizoenen 2014
De winter van 2013/14 was uitzonderlijk zacht met slechts 10 vorstdagen. De gemiddelde temperatuur in De Bilt bedroeg 6,0°C tegen 3,4°C normaal (Boele *et al*. 2016). Hij komt na een reeks van wat koudere winters. Ook maart en april waren relatief warm. Na een wat gebruikelijker maand mei waren juni en (vooral) juli opnieuw warm. In maart en april viel weinig regen, maar in mei en juni juist veel, meestal in zware buien. Hierdoor steeg de waterstand en was weinig slik beschikbaar.
De zachte winter maakte herstel van koudegevoelige soorten mogelijk. Daarnaast was de muizenstand in 2014 uitzonderlijk hoog.

Tabel 1. Maximum aantal territoria broedvogels per periode, de toegepaste correctiefactor voor het in 2014 niet geïnventariseerde gedeelte, de Nederlandse trend voor de periode 2009-2014, het percentage broedvogels dat in 2014 werd bijgeschat en nadat ook minder systematisch verzamelde waarnemingen waren verwerkt. Afkortingen: B = beide, G = goed, N = Nederland, nvt = niet van toepassing, P = proefstrook, S = sys = systematisch, schat = (bij)schatting, T = telling, tot = totaal, V = volledig, Z = zeer, * = Rode Lijst 1994 ** = Rode Lijst 2004, *** = beide lijsten.

Soort jaren	1978	84-88	89-93	94-98	99-03	04-08	09-13	14-16		% Ned	% sys	% tot
Volledigheid	V	G	G	V	G	ZG	ZZG	V	factor	09_14	schat	schat
Dodaars*	5	1	1	17	33	32	21	15	0,55S	0,94	60	40
Fuut		10	10	58	37	27	15	18	N	1,01	39	23
Roodhalsfuut**				1					nvt			
Geoorde Fuut				5	7	7	9	6	T	1,27	0	0
Aalscholver							1		nvt			
Roerdomp***				1	2	1	0,5	1	T		0	0
Kleine Zilverreiger**						0,5			nvt			
Blauwe Reiger						0	1		nvt			
Lepelaar*				6	26	65	114	187	T	1,28	0	0
Zwarte Zwaan			4	14	14	12	6	1,5	T	----	0	0
Knobbelzwaan		1	18	23	19	22	19	23	N	0,97	38	30
Zwaangans					1	0,5			nvt			
Kolgans				7	11	13	11	6	N	1,15	82	82
Grauwe Gans			4	6	7	14	43	43	T	1,77	0	0
Tamme Grau Gans			1	3	5	4	1	1	T	0,90	0	0
Indische Gans				[1]	1	1			nvt			
Keizergans						1	1	1	T		0	0
Canadese Gans			1	2	8	43	48	40	0,71S	1,49	39	39
Brandgans		4	24	160	365	658	681	551	T	1,41	0	0
Nijlgans		1	1	5	8	7	5	8	N	1,14	50	37
Bergeend	4	61	71	98	97	74	53	40	0,76B	1,23	60	19
Chileense Smient							0,5		nvt			
Smient		1	3	6	5	3	4	0,5	T	1,40	0	0
Krakeend		12	30	80	96	80	84	75	1,21B	1,31	63	52
Wintertaling**		5	10	12	9	11	22	24	N	1,09	79	79
Wilde Eend	7	79	98	190	219	90	98	73	0,56B	0,82	59	52
Pijlstaart***	1	1,5	6	6	5	6	1		nvt			
Zomertaling***		4	11	20	12	9	8,5	6	T	0,83	0	0
Slobeend**		16	51	80	76	39	24	15	N	1,11	86	46
Krooneend*						0,5	2	3	T	1,08	0	0
Tafeleend			7	20	26	38	18	19	N	1,34	79	79
Kuifeend		57	87	141	169	89	60	45	0,77S	1,12	62	3
Brilduiker**					1	0,5	0,5		nvt			
Middel Zaagbek***			2	2	2		0,5	0,5	T		0	0
Rosse Stekelstaart				2	2	9	10	11	nvt	1,38	45	9
Wespendief						0,5			nvt			
Zeearend								0,5	T		0	0
Bruine Kiekendief		8	10	7	7	5	1	1	T	0,95	0	0
Blauwe Kiekendief***		4				0,5	0,5		nvt	0,00		
Havik					1	3	4	3	T	0,97	0	0
Sperwer					1	2	1		nvt			
Buizerd			1	3	4	5	7	6	N	1,07	84	21
Torenvalk		1	1	2	2	2	1		nvt	0,74		
Boomvalk**				1	1	0,5			nvt	0,64		
Slechtvalk**				1	1	1	1	1	T	2,08	0	0
Patrijs***	2	5	5	6	4	0,5	2	2	N	0,65	57	50
Kwartel				3	1	6	3	3	T	0,86	0	0
Fazant		128	104	165	125	46	44	19	T	0,72	0	0
Waterral			1	3	10	20	41	44	1,04S	1,55	34	25
Porseleinhoen***								1	T		0	0
Kwartelkoning***						2			nvt			
Waterhoen	1	1	5	10	9	20	14	15	N	0,82	51	32
Meerkoet		16	45	61	107	72	109	58	0,51S	0,95	40	33
Scholekster	16	97	119	105	94	44	18	11	N	0,83	73	20
Steltkluut***			2	1	2		0,5		nvt	3,15		
Kluut		300	269	273	67	33	65	42	T	0,76	0	0
Kleine Plevier	1	20	9	9	7	4	5	1,5	T	1,19	0	0
Bontbekplevier**		18	12	13	6	3	5	1,5	T	0,74	0	0
Strandplevier***		42	44	52	20	14	9	9	T	0,91	0	0
Kievit	9	162	113	150	157	57	45	19	N	0,88	69	27

Soort jaren	1978	84-88	89-93	94-98	99-03	04-08	09-13	14-16		% Ned	% sys	% tot
Volledigheid	V	G	G	V	G	ZG	ZZG	V	factor	09_14	schat	schat
Bonte Strandloper***		1					0,5		nvt	0,00		
Watersnip***				2	1	3	2	3	N	1,00	67	33
Houtsnip							4	2	N	----	100	100
Grutto***		1	4	10	14	2	2	1	T	0,98	0	0
Wulp		0,5							nvt			
Tureluur***	82	77	133	159	144	90	41	28	N	0,96	72	50
Zwartkopmeeuw*		1	60	1					nvt			
Kokmeeuw	110	845	1.010	41	10	3	1		nvt			
Stormmeeuw			1	2					nvt			
Kleine Mantelmeeuw			20	75	40	136	487	836	T	1,03	0	0
Zilvermeeuw		243	266	850	565	856	1.008	2.132	T	0,86	0	0
Gro Mantelmeeuw**				1	1		1	1	T	1,33	0	0
Visdief***		281	183	96	22	35	2		nvt	1,10		
Noordse Stern*		2	6	8	5				nvt			
Dwergstern***		10	5	4	8	3			nvt			
Holenduif		6	4	3	1	3	1	1	T	0,96	0	0
Houtduif		4	11	36	64	37	36	30	0,83S	0,95	47	37
Turkse Tortel						1			nvt			
Zomertortel**		4	7	8	23	18	16	8	N	0,59	94	94
Koekoek***		5	10	13	17	14	27	27	N	1,19	70	33
Ransuil**				2	3	2	3	2	N	1,67	100	100
Velduil***		4	1	1	1		0,5		nvt			
IJsvogel*				1	1	1	1	0,5	T	1,51	0	0
Groene Specht***					1	3	3	3	N	1,18	37	33
Grote Bonte Specht					2	7	24	29	N	1,20	76	9
Kleine Bonte Specht								0,5	T		0	0
Boomleeuwerik						0,5	1	1	T	1,43	0	0
Kuifleeuwerik***	1								nvt			
Veldleeuwerik***	29	76	142	150	150	213	213	311	1,42P	1,21	58	40
Oeverzwaluw*				3	12	2			nvt			
Boerenzwaluw***		7	10	5	3	7	5		nvt			
Boompieper		2	1	1	1	20	28	40	N	1,21	63	55
Graspieper**	39	240	272	360	718	517	586	674	1,14B	1,03	77	60
Gele Kwikstaart**	6	24	12	8	3		4	5	N	1,13	100	100
Eng Gele Kwiksta***		2		1	1				nvt			
Witte Kwikstaart		6	5	6	13	13	4	10	T	1,09	0	0
Winterkoning			6	39	85	205	161	230	T	0,97	0	0
Heggenmus		4	3	9	8	25	44	38	N	0,91	76	16
Roodborst					2	24	10	17	N	0,89	32	20
Noord Nachtegaal					0,5				nvt			
Nachtegaal**					1	1	10	11	N	1,05	83	22
Blauwborst		62	31	24	21	16	26	46	1,71S	1,44	56	34
Zwarte Roodstaart			1	1	1	1	1	0,5	T	0,96	0	0
Gekraagde Roodsta					1		1	1	T	1,49	0	0
Paapje***				1	1	3	2	2	N	0,93	100	50
Roodborsttapuit*	2	13	34	47	61	69	111	168	N	1,51	86	60
Tapuit***		1							nvt			
Merel		2	3	26	46	85	88	104	1,14S	1,02	61	21
Zanglijster			1	7	8	16	31	39	N	1,03	61	39
Grote Lijster						2	1	1	N	0,87	100	100
Cetti's Zanger						3	3	4	T	3,55	0	0
Graszanger					3	7	1		nvt	0,14		
Sprinkhaanzanger		6	9	31	56	72	160	175	1,20B	1,22	83	70
Snor***							5	9	N	1,39	45	45
Rietzanger*		1	1	3	6	35	195	188	1,15S	1,00	41	19
Bosrietzanger		158	92	98	126	191	250	355	1,47P	0,95	75	69
Kleine Karekiet		48	59	136	247	395	581,5	528	0,90S	1,06	36	26
Grote Karekiet***							1		nvt	0,62		
Spotvogel**		2	3	12	7	3	2	2	T	0,98	0	0
Braamsluiper				3	6	1	2,5	2	N	1,10	100	100
Grasmus		42	32	74	120	191	300	353	1,29P	1,25	86	73
Tuinfluiter			13	55	80	222	269	266	1,10P	0,97	75	65
Zwartkop			3	12	68	201	181	191	1,04S	1,33	68	56
Tjiftjaf			9	56	72	169	187	231	1,22S	1,21	65	54
Fitis		8	40	168	386	751	1.007	960	0,95S	0,84	68	56

Soort jaren	1978	84-88	89-93	94-98	99-03	04-08	09-13	14-16		% Ned	% sys	% tot
Volledigheid	V	G	G	V	G	ZG	ZZG	V	factor	09_14	schat	schat
Grau Vliegenvang**						1,5	2	2	N	0,96	49	50
Baardman					2	20	27	27	T	1,22	0	0
Staartmees					9	6	17	16	N	0,68	48	10
Pimpelmees		1		1	7	30	55	64	T	1,11	0	0
Koolmees				2	24	84	109	125	1,14S	0,96	73	4
Boomkruiper						1	5	7	T	1,14	0	0
Buidelmees						0,5			nvt			
Wielewaal**				1	2	3	3	3	N	1,05	0	0
Grauwe Klauwier***								1	T	1,27	0	0
Gaai			1	5	7	26	24	19	N	0,96	74	74
Ekster		1	6	6	10	10	14	11	N	1,17	82	38
Kauw		1	1	6	4	13	30	11	T	1,05	0	0
Zwarte Kraai		1	1	6	12	16	12	10	N	1,02	50	10
Spreeuw		3	5	2	3	5	5	2	T	0,98	0	0
Huismus**				1	2	5	10	3	T	1,11	0	0
Ringmus**			1	3	1	2,5	3		nvt	0,76		
Vink					4	36	38	40	1,00S	0,99	60	45
Groenling							3	5	N	1,38	80	61
Putter		2	1	2	9	20	30	55	N	1,62	86	70
Kneu***		28	37	53	60	64	67	76	N	1,21	86	63
Roodmus					1	0,5			nvt			
Rietgors	17	125	67	142	200	456	613	340	0,57P	1,03	59	45
n territoria	332	3.406	3.803	4.710	5.483	7.173	8.938	10.332			41,3	29,2
n soorten	17	69	82	104	116	120	123	110	147	109	110	110

Resultaten

De resultaten van het broedvogelonderzoek zijn weergegeven in tabel 1.

Porseleinhoen (HES van Schoonhoven)

Ten opzichte van 2009-10 werden niet als broedvogel waargenomen Aalscholver, Blauwe Reiger, Chileense Smient, Pijlstaart, Brilduiker, Sperwer, Torenvalk, Blauwe Kiekendief, Steltkluut, Bonte Strandloper, Houtsnip (?), Ransuil (?), Boerenzwaluw, Gele Kwikstaart (?), Grote Lijster (?), Graszanger, Grote Karekiet, Braamsluiper (?) en Ringmus. Het vraagteken staat bij soorten die in 2014 niet werden teruggevonden, maar wel werden bijgeschat. Nieuwe (mogelijke) broedvogels met meestal slechts één paar waren Krooneend, Zeearend, Porseleinhoen, Kleine Bonte Specht en Grauwe Klauwier.
Het totaal aantal "broedvogelsoorten" bedraagt vanaf 1978 nu 147; ongekend veel. Het percentage bijschattingen liep uiteen van 0 (volledig geteld) tot 100 (alleen geschat).

Veel Geoorde Futen, eenden, ganzen en zwanen gebruiken het Markiezaat mede als foerageer- en/of ruigebied. Zij verzamelen zich veelal in grote groepen, die bij de broedvogelinventarisatie niet worden meegeteld. Hun aanwezigheid werkt echter wel verwarrend, omdat het onderscheid met broedvogels niet altijd even duidelijk is, zoals bij de Knobbelzwaan. Bovendien nemen sommige van deze ogenschijnlijke niet-broedvogels toch aan de voortplanting ter plaatse deel, zoals Krakeend en Kuifeend.

Bespreking opvallendste soorten

Dodaars. Doelsoort Natura 2000, waarvan de streefwaarde van 30 paar al geruime tijd niet meer wordt gehaald. Waarschijnlijk speelt het troebele water een negatieve rol, net zoals bij de (Geoorde) Fuut.
Geoorde Fuut. Soms grote groepen gepaarde vogels in zomerkleed aanwezig, die het Markiezaat als voorverzamelplaats gebruiken. Geen zekere broedgevallen meer.
Roerdomp. Al jaren een incidentele broedvogel, die vooral door beheerder Erik de Jonge werd opgemerkt.
Lepelaar. Toename in overeenstemming met landelijke index.
Knobbelzwaan. Stabiel.
Kolgans. Er worden de laatste jaren nauwelijks zekere broedgevallen vastgesteld.

Zwarte Zwaan. Na zachte winter van 2014 weer 1-4 vogels aanwezig. Geen nesten gemaakt.
Grauwe Gans. Eerste jongen al op 5/4/14 bij de steiger.
Keizergans. Gepaard met Brandgans, niet meer raszuiver oa op 2/6/14 Spuitkop en 22/6 op de Markiezaatskade.
Brandgans. Hele ruwe schatting 2014, daarna Spuitkop niet onderzocht. Eerste pullen op 14/5/16.
Nijlgans. Aantal onzeker omdat vogels van ver komen aangevlogen; waarschijnlijk 4-8 paar.

Grote Canadese Ganzen(Ria Hogerwaard)

Canadese Gans. Mogelijk onderschat 2014, eerste jongen op 17/5/14.
Eenden. Meestal sterk afnemend, doch aantallen onzeker, gezien het hoge % bijschattingen.
Smient. Man 15/5/14 Boskreek.
Krakeend. Ook in grote groepen niet-broeders; mogelijk onderteld.
Wintertaling. Broedvogels vaak lastig op te sporen; aantallen mogelijk overschat.
Zomertaling. Telling gebaseerd op aantal mannen, vaak in groepen.
Krooneend. Nieuwe (zekere) broedvogel vanaf 2011, mogelijk al in 2008.
Rosse Stekelstaart. Schatting voor alleen 2014, vóór de uitroeiingscampagne in ons land goed op gang kwam.
Bruine Kiekendief. Diverse waarnemingen die met goede wil net leiden tot de aanname van een terr; het Markiezaat wordt vooral gebruikt als foerageergebied.
Porseleinhoen. Roepend 7/6/16 Hogerwaardschor.
Meerkoet. Onderschat in 2014?
Scholekster. Afname blijft doorgaan.
Kluut. Doelsoort Natura 2000. Na 2014 nog maar enkele paren aanwezig.
Plevieren. Doelsoorten Natura 2000. In 2016 resteert nog slechts één paar kleintjes.
Kievit en *Tureluur.* Sterke achteruitgang evident.
Houtsnip. Tijdens avondbezoeken in 2014 op het Duintjes- en Kreekrakschor goed op deze soort gelet, doch zonder resultaat.
Kleine Mantelmeeuw en *Zilvermeeuw.* Hoge aantallen, mogelijk door sterke afname in de grote kolonie op Saeftinghe, maar ook telfouten door het eenmalige bezoek aan de Spuitkop spelen een rol, alsmede het door het DPM gebruikte vermenigvuldigingsgetal. Bovendien is het vrijwel ondoenlijk de alarmerende meeuwen van de verschillende deelkolonies van elkaar te onderscheiden; ze volgen vaak de teller. Eigen ruwe schattingen komen veel lager uit. Desondanks is de Zilvermeeuw waarschijnlijk de meest algemene broedvogel.
Zomertortel. In 2014 alleen een niet zingend ex Kreekrakschor; in 2009 daar nog zeker 3 terr.
Koekoek. Mogelijk weer te hoog geschat.
Kleine Bonte Specht. Op 21/6/14 roepend ex Kreekrakschor-Zuid.
Veldleeuwerik. Mogelijk te hoog ingeschat door hoog % bijschatting; de index van de proefstrook benadert die van de landelijke het meest. Toename deels door geschikter worden Molenplaat-slik. Mogelijk wijken vogels van het al maar ongeschikter geworden landbouwgebieden uit naar natuurterreinen.
Graspieper. Waarschijnlijk te hoog ingeschat door zeer hoog % bijschatting. De systematisch index wijkt sterk af van die van de proefstrook. Het Hogerwaardschor wordt steeds minder geschikt, maar de aantallen in het Molenplaat-slik en de laagst begroeide delen van de Duintjes nemen toe.
Winterkoning. Toename door zachte winters.
Heggenmus. In 2014 mogelijk onderschat door te weinig echte vroege ochtendbezoeken.
Nachtegaal. Vestiging in het Markiezaat geslaagd.
Blauwborst. Toename reëel en in overeenstemming met de landelijke index.
Roodborsttapuit. De weergegeven toename is onzeker, gezien het hoge % geschatte vogels. De landelijke index groeide met liefst 51% in 5 jaar. De plaatselijke indexen spreken elkaar tegen.

Roodborsttapuit (HES van Schoonhoven)

Cetti's Zanger. Waarschijnlijk onderschat; extrapolatie met behulp van de extreem hoge landelijke index komt veel hoger uit.
Sprinkhaanzanger. Mogelijk onderschat in 2014 door te weinig echte vroege ochtendbezoeken; de landelijke index is positief en de plaatselijke zijn tegenovergesteld.
Snor. Vestiging in het Markiezaat geslaagd.
Rietzanger. Groei zet door.
Bosrietzanger. Aantallen 2014-15 onzeker, vanwege het hoge percentage bijschatting.
Kleine Karekiet. Lichte achteruitgang; onderschat in het nauwelijks begaanbare landriet?
Grasmus en *Zwartkop*. Komen vooral op het Hogerwaardschor voor en moesten grotendeels worden bijgeschat met alle onzekerheden van dien.
Tjiftjaf en *Fitis.* De zang piekt in het Markiezaat ruim voor de datumgrens aanbreekt. Ze tellen dus volgens de regeltjes pas mee, als de trefkans al aan het afnemen is. Dit leidt tot onderschatting. De Fitis is de meest algemene zangvogel.
Baardman. Deze lastig te tellen soort werd mogelijk iets onderschat, gezien het verschil tussen de landelijke stijging en gelijke aantallen in het Markiezaat.
Wielewaal. Wordt nog steeds regelmatig gehoord; neemt op de zandgronden sterk af.
Grauwe Klauwier. 4/6/16 man Duintjes-midden.
Gaai. Diverse waarnemingen in 2014 van 30/3, dus van 2 dagen voor de datumgrens, worden cf de BMP-regels niet meegeteld. Aantal niet gebruikte waarnemingen daardoor extreem hoog (27,3%).
Ekster. Idem; % 25,0.
Vinkachtigen. Komen vooral op het Hogerwaardschor voor; daardoor aantallen ongewis door hoge % bijschatting.
Rietgors. Sterke terugval na de forse toename in 2004-05 en 2009-10. Mogelijk in die periode overschat door onvoldoende kritisch clusteren. Ook mogelijk is dat delen van het terrein minder geschikt zijn geworden door bosvorming. De BMP-index bleef gelijk na een periode van toename.

Overige fauna
Ree, Haas en Vos floreren. Konijnen nemen af. Daarnaast werden waargenomen Bruine Rat, woel- en spitsmuizen. Wezels en Hermelijnen worden na het beplanten van de Hogerwaarddijk nauwelijks nog gezien. De Gewone Pad en Bruine Kikker doen het goed.
Regelmatig worden skeletten van Karpers gevonden langs de kant oa op 6/6 Molenplaat-slik. Veroorzaker onbekend.

Tabel 2. Aantallen terr en soorten per periode van beide Rode Lijsten, die van 1994 en 2004.

		1978	84-88	89-93	94-98	99-03	04-08	09-13	14-16
beide	n soorten	9	29	28	42	43	41	44	36
1994	n soorten	7	20	19	26	28	24	30	24
2004	n soorten	7	24	23	34	36	34	38	30
beide	n territoria	167	877	1.065	1.173	1.469	1.283	1.530	1.793
1994	n territoria	122	568	697	669	614	675	838	1.042
2004	n territoria	160	859	963	1.087	1.325	1.079	1.086	1.232

Rode Lijsten
De evolutie van de soorten van de Rode Lijsten van 1994 (Osieck & Hustings 1994} en 2004 (van Beusekom *et al.* 2005) is samengevat in tabel 2. Het totaal aantal betrokken soorten bedroeg voor beide lijsten 57, voor 2004 48 en voor 1994 39.
Het aantal soorten van beide lijsten nam toe tot 2009-13, maar zakte daarna af. Het aantal territoria steeg continu. Het aantal soorten van de lijst van 1994 bleef lange tijd vrijwel constant, maar daalde ook in 2014-16. Het aantal terr nam toe tot een maximum in 2014-16, voornamelijk door een stijging van het aantal Lepelaars, Roodborsttapuiten en Rietzangers.
De nieuwste lijst geeft een ander beeld. Na een stijging tot een maximum van 1.325 terr in 1999-03, volgde een afname. In 2014-16 steeg het weer, vooral door veel Veldleeuweriken en Graspiepers, waarvan de aantallen waarschijnlijk te hoog werden geschat. Het aantal soorten piekte in 2009-13, maar nam daarna gevoelig af. Naast negatieve ontwikkelingen in het terrein, zou ook de aanzienlijk lagere onderzoekstijd een rol kunnen spelen; het gebied werd in 2014 slechts gedeeltelijk en in 2015 en 2016 nauwelijks onderzocht. De belangrijkste verliezers zijn de eenden, plevieren en sterns.

Discussie
Om tot een overzicht van het in het gehele Markiezaat aanwezige aantal broedvogels voor 2014-15 te komen en vergelijking met eerdere perioden mogelijk te maken, was het nodig het niet in 2015 onderzochte gedeelte bij te schatten. Bijschatten is een vorm van extrapolatie en altijd riskant, omdat de omstandigheden bij het getelde en bijgeschatte deel lang niet altijd gelijk zijn. Hoe hoger de getelde aantallen, deste betrouwbaarder wordt de bijschatting. Hoewel niet volledig betrouwbaar wordt extrapole-

ren ook in de wetenschap massaal toegepast. Strucker *et al*. (2016) berekenen traditioneel het aantal meeuwen in de Delta op die manier, zonder het te melden.

Duintjesschor (Erik de Jonge)

De aantallen van alle soorten die in 2014 een hoog % systematische bijschattingen hadden, zijn discutabel. Gemiddeld was dat 41,3%. Een deel van deze vogels werd echter wel geclusterd. Dat kon omdat bij het onderzoek van de proefstrook de omgeving mede werd geïnventariseerd, de oostrand van het Duintjesschor in 2014 werd onderzocht, evenals de daar gelegen polder en omdat ook in 2015 enig onderzoek plaatsvond, evenals tijdens watervogeltellingen in maart en mei. Daardoor valt het percentage bijgeschatte vogels voor de eindsituatie bijna altijd lager uit dan de systematische (gemiddeld 29,2). Dat geldt zeker voor de algemenere soorten.

Het Markiezaat is nog lang niet gestabiliseerd en de broedvogelbevolking is nog steeds in ontwikkeling. Het aantal broedvogelsoorten bereikte een top van 123 in 2009-10 en zakte daarna af tot 110 nu (figuur 2). Hoewel de aantallen van 2014-16 door de vele schattingen minder zuiver zijn dan van voorgaande perioden is de toename evident (figuur 3). Geteld en geschat werden 10.332 terr, bijna 1.400 meer dan in 2009-10. Dit verschil is volledig veroorzaakt door meer meeuwen. De door het DPM toegepaste teltechniek is echter discutabel (Teixeira 2014). Is het aantal meeuwen, Graspiepers en Veldleeuweriken inderdaad overschat, dan is de groei afgevlakt en blijft de top van circa 9.000 paar van 2009-2013 in stand. De toename van bosvogels, Veldleeuwerik, Graspieper en Roodborsttapuit werd tenietgedaan door een vrije val van veel eenden, steltlopers en de Fazant, terwijl ook de plevieren en de Rietgors afnamen. Alleen in de gevallen waarbij de systematische index sterk afwijkt van de Nederlandse, én het om grote aantallen gaat, mag worden aangenomen dat het Markiezaat zich anders ontwikkelt dan de rest van ons land. In negatieve zin was dat bij diverse eenden, Fazant, Meerkoet, Sprinkhaanzanger, Grasmus en Rietgors; in positieve Bosrietzanger en mogelijk Boompieper en Roodborsttapuit. Veldleeuwerik en Graspieper zaten daar dicht bij. Soms waren ze precies gelijk, zoals bij Merel, Tjiftjaf en Vink. In een enkel geval (Grasmus, Bosrietzanger) lag de proefstrook index dicht bij de Nederlandse en waren de getelde aantallen hoog genoeg om te gebruiken.

Het Markiezaat is op weg naar een normaal zoetwatermeer met bijbehorende oevervegetaties en bos op de hoogste delen. Het aantal broedvogels kenmerkend voor een storings-situatie als plevieren en Kluten neemt af. Ook enkele noordelijk broedende eenden, die snel na de afsluiting in het Markiezaat tot broeden kwamen, werden na enige tijd slechts overzomerend waargenomen en zijn nu alleen in het winterhalfjaar aanwezig. Voorbeelden zijn Smient en Pijlstaart. De moerasvogels stabiliseren grotendeels, hoewel de viseters achterbleven, voornamelijk door de lage waterkwaliteit. Struweelvogels namen toe of stabiliseerden. De bosvogels namen sterk toe. De situatie in de open terreindelen is complex, omdat de vegetatie er sterk verandert. Plaatselijk komen vooral op de voormalige en weinig begraasde schorren steeds meer struiken tot ontwikkeling. Op de voormalige slikken komt een lage vegetatie tot ontwikkeling, die aanvankelijk zeer geschikt is voor Veldleeuweriken en Graspiepers. De ontwikkeling van grazige grasvlaktes en oeverlanden verloopt moeizaam, deels door de vegetatiesuccessie, de wisselende waterstanden en de beperkte werking van de grazers.

Waarom het aantal steltlopers zo afneemt is niet geheel duidelijk; men zou verwachten dat ze zich met de oprukkende vegetatie mee meer naar de nog steeds aanwezige kalere delen zouden verplaatsen. Het hoge percentage bijschatting maakt hun huidige status echter onzeker.

De huidige zomerbegrazing kent nog steeds tal van nadelen en werkt maar beperkt. Het onbegraasde eiland de Spuitkop ontwikkelt zich boven verwachting, mede dankzij de inspanning van het BL, dat erin slaagt de Vos op afstand te houden. Er werd in 2014 geen spoor van wietplantages gevonden, met dank aan het intensievere toezicht.

Het Markiezaat is nog steeds een heel goed gebied voor soorten van de Rode Lijst, hoewel in 2014-16 een duidelijke verslechtering zichtbaar werd. De mogelijk te hoge schattingen van Graspieper en Veldleeuwerik kan dat nog erger maken.

Vosjes (Erik de Jonge

)De doelsoorten Natura 2000 gaan op de florerende Lepelaar na achteruit. Vooral de kustbroedvogels doen het slecht en leveren nog nauwelijks een bijdrage aan de Delta. Dit werd uiteraard al lang geleden voorspeld, gezien de verwachtte vegetatiesuccessie. Toch is er nog vrij veel open slik beschikbaar. Mogelijk speelt het ingeschaarde speelse jongvee een negatieve rol. Maar waarom broeden er dan geen plevieren op de slikken van de Spuitkop waar geen vee loopt of Vossen leven? Speelt de waterkwaliteit een rol? Maar die is al lang droef en toch broedden toen plevieren op het Hogerwaardschor. Mogelijk speelt dat na de jaarlijkse en langdurige inundatie van de slikken een laagje slib achterblijft, dat de bodemfauna beïnvloedt en daarmee de voedselsituatie.
Verzilting zal dit probleem niet oplossen. Deels doordat de voorgestelde verschillen in waterhoogte tussen eb en vloed te klein zijn. Maar vooral omdat de voedselrijkdom zal blijven, mede gezien de te geringe capaciteit van de overstort. Algenbloei zal dus aanhouden en daarmee vervalt het belangrijkste argument voor verzilting. Het zal een ecologische schok veroorzaken met alle nadelige gevolgen van dien. De reeds ingezette positieve ontwikkelingen als moerasvorming zal er zwaar onder lijden. Bovendien blijkt uit de inventarisatie van 1978 dat van de kustbroedvogels alleen Kokmeeuwen broedden voordat het Markiezaat van het getij werd afgesloten. Waarom verwacht je ze dan terug? Plevieren en Kluten broedden er alleen in de zoete situatie.

Autocluster in grote gebieden en voor ecologisch onderzoek

Autocluster is ideaal als het gaat om landelijke monitoring van niet al te grote gebieden en het niet uitmaakt of het aantal clusters hoger of lager ligt dan het werkelijke aantal broedvogels. Als maar ieder jaar hetzelfde gebeurt. De BMP regels lenen zich echter slechts in beperkte mate voor het bepalen van het echte aantal broedparen. Boosdoener is de regel zo veel mogelijk terr onder te brengen binnen de arbitrair vastgelegde fusieafstanden. Door het consequente gebruik van datumgrenzen, die pas ingaan als een soort in ZW-Nederland al minder regelmatig gaat zingen en bij de clustering waarnemingen van voor de datumgrenzen niet te gebruiken, treedt een aanzienlijke onderschatting op. Dat gebeurt vooral bij algemene soorten; bij schaarse soorten ligt echter overschatting op de loer. Daardoor is Autocluster minder geschikt voor Atlaswerk en ecologische waardebepalingen.
Bovendien is Autocluster niet consequent. Zo werd in de proefstrook 2014 45 terr van de Graspieper geclusterd. Bij controle van de dagkaarten bleek op 14/6 een Graspieper niet overgenomen. Nadat de stip was ingevoerd berekende Autocluster niet 45 of 46 terr zoals verwacht, maar 41. Na verwijdering van de net ingevoerde stip kwam Autocluster tot 42 terr.

Om Autocluster toch te gebruiken in grote gebieden verdient het aanbeveling het op te delen in kleinere eenheden zonder onneembare obstakels, die in één of enkele bezoeken kunnen worden geïnventariseerd. Deze delen dienen eenvoudig bereikbaar te zijn. Voor het telgebied Markiezaat geheel (1182) wordt voorgesteld opdeling in Spuitkop, Kreekrakschor zuid van de steiger en noord daarvan met de Markiezaatskade, Molenplaat-slik met de Bergse Plaatdijk, Duintjesschor ten noorden proefstrook en ten zuiden daarvan en Hogerwaardschor in vieren (bosdeel ZW, van daar tot de Middenkreek, dan tot de Proefstrookkreek en ten oosten daarvan).
Bij toekomstige inventarisaties van het Markiezaat kan Autocluster gerust worden ingezet; de schok, ontstaan door de overgang van het papieren systeem is reeds in dit verslag verwerkt.

Kluut (Ria Hogerwaard)

Dankwoord
Klaas Koopmans (BL) gaf toestemming om het gebied te betreden. Overige medewerkers van het BL waren behulpzaam bij het overvaren naar de Spuitkop. Ton Bakker (3x), Hidde Bult (1x), Sjaan Hopmans (2x), Marike de Haan (1x) en Robert Kraaijeveld (1x) hielpen met het veldwerk. Medewerkers van het DPM stelden gegevens van de kustbroedvogels ter beschikking.

Literatuur

van Beusekom R., Huigen P., Hustings F., de Pater K. & Thissen J. 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn i.s.m. Vogelbescherming Nederland en Sovon Vogelonderzoek Nederland.
Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2016. Broedvogels in Nederland in 2014. Sovon-rapport 2016/04. Sovon vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
Netwerk Ecologische Monitoring. 2015. Indexen broedvogels 2014. Sovon Vogelonderzoek Nederland & CBS, www.sovon.nl.
Osieck, E.R. & F. Hustings. 1994. Rode Lijst van bedreigde soorten en Blauwe Lijst van belangrijke soorten in Nederland. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
Provincie Noord-Brabant. 2014. Beheerplan Natura 2000 Markiezaat.
Strucker R.C.W., Hoekstein M.S.J. & Wolf P.A. 2016. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2015. Rapport RWS Waterdienst BM 16.06, Culemborg.
Teixeira, R. 2014. Integrale broedvogelkartering Markiezaat 2009-2010. Veerkracht 19/1: 2-10.

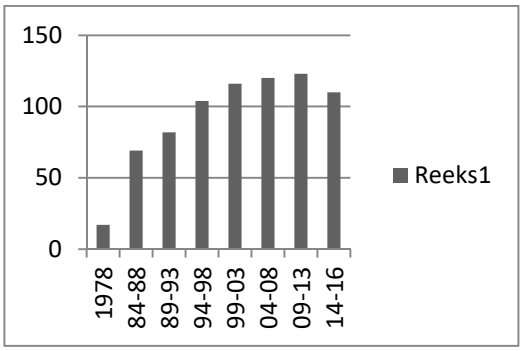

Figuur 2. Aantal broedvogelsoorten in het Markiezaat in 1978 tot 2014-16 .

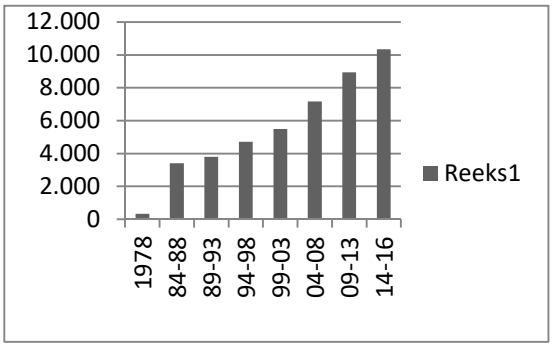

Figuur 3. Aantal territoria van broedvogels in het Markiezaat van 1978 tot 2014-16.

Jonge Zwartkop (Ton Bakker)

Zwarte Spechten, struiken en bosmieren in de Stoppelbergen

Hidde Bult

In 1988/96 zijn bij het onderzoek voor de West-Brabantse broedvogelatlas 72 territoria van de Zwarte Specht genoteerd op de Brabantse Wal (Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen 2007). De regio stond daarmee in de top vijf van zijn Nederlandse kerngebieden. De Zwarte Specht was dan ook één van de soorten waarvoor de Brabantse Wal is aangewezen als Natura-2000 gebied in het kader van de Vogelrichtlijn. De instandhoudingsdoelstelling gaat uit van behoud van omvang en kwaliteit leefgebied met een draagkracht voor een populatie van ten minste 40 paren van deze soort.

In 2015/16 onderzocht ik opnieuw zes bossen (642 ha) op de zuidelijke Brabantse Wal, dit maal voor het nieuwe atlasproject van Sovon. In die steekproef was de stand van de Zwarte Specht van elf naar zes territoria gekukeld. Ook in vier bossen die tussentijds nog twee maal zijn geïnventariseerd zien we zo'n afname (Figuur 1). Een analyse door Sovon van alle beschikbare tellingen gaf aan dat de Zwarte Specht op lange termijn (1990-2015) afneemt op de Brabantse Wal (van den Bremer *et al.* 2016). Gezien die teruggang is het de vraag of instandhoudingsdoel van 40 broedparen op dit moment nog gehaald wordt. Voor de meeste bossen op de Brabantse Wal ontbreken echter recente gegevens. Daarom is de korte termijntrend (2005-2015) onzeker. Dat is ook de reden waarom Sovon vraagt of onze VWG gegevens over die soort wil verzamelen.

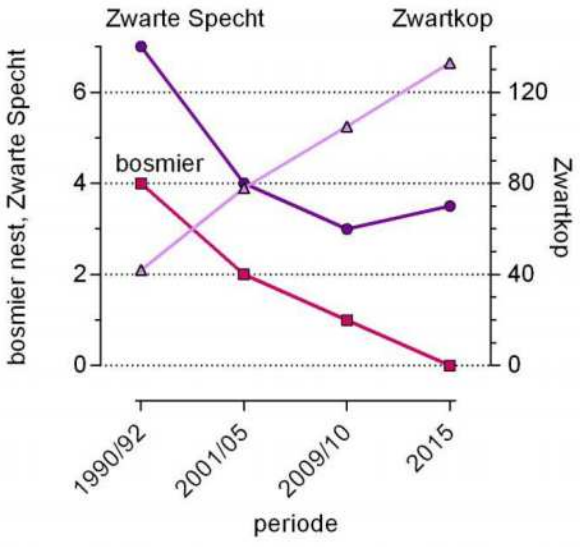

Figuur 1. Territoria en nesten van Zwarte Specht, Zwartkop en rode bosmieren in vier bossen (420 ha) op de zuidelijke Brabantse Wal. De Zwartkop is geselecteerd om de omvang van de struiklaag te illustreren

De Stoppelbergen (Staatsbosbeheer, SBB),werden recent wel weer geteld. Daar waren in 1990 drie territoria present, in 2001 en 2009 was dat gedaald tot twee (Bult 2016). In de winter van 2013/2014 werden in de Stoppelbergen verjongingsvakken gemaakt en vonden dunningen van drie vakken plaats. Verjonging betekent dat afgezien van dode bomen en enkele overstaanders, een perceel volledig wordt gekapt om daarna spontane opslag van loof- en naaldbomen mogelijk te maken. In juli 2013 nodigde boswachter Dianne Renders de VWG en andere "groene" organisaties uit om die ingrepen en het meerjarenplan van SBB voor het bosbeheer op de Brabantse Wal toe te lichten. Niemand van onze VWG kon toen aanwezig zijn. Toch zond een lid later een e-mail met de volgende passage aan Dianne en andere buitenstaanders: "*het kappen van oud bos, zie je momenteel overal op de Brabantse Wal. Het officiële argument is steeds om ruimte te scheppen voor Nachtzwaluw en Boomleeuwerik, twee doelsoorten voor het Natura 2000 gebied. De werkelijke reden is dat het geld oplevert en dat het zo gemakkelijk is Nachtzwaluwen te lokken. De Brabantse Wal zit er inmiddels vol mee; de soort neemt sterk toe en is nergens meer bedreigd. Dat door het kappen van bos, en zeker de oudere, rijkere delen, de Zwarte Specht en de Wespendief (eveneens doelsoorten voor de Brabantse Wal) het moeilijk krijgen, hebben de terreinbeheerders zo te zien geen boodschap aan. Maar het in stand houden van (oud) bos levert niets op en is bovendien een zaak van lange adem en dus lastig. Mensen willen over het algemeen snel succes, en liefst zo spectaculair mogelijk. En Nachtzwaluwen worden kennelijk als spectaculair ervaren. Het wordt tijd voor een afgewogen (natuur)terreinbeheer, waarbij financiële argumenten minder zwaar zouden horen te wegen. Het is maar zeer de vraag of (traditionele) bosbeheerders qua opleiding en kennis daar wel toe in staat zijn.*" Opnieuw bleek dat emoties hoog kunnen oplopen zodra het kappen van bomen ter sprake komt.

Zo betrof het geen oudere of rijkere delen, maar vooral (vogel)arme, vergraste kavels met Corsicaanse dennen. En wat is een afgewogen terreinbeheer? En wie heeft een opleiding of kennis die adequaat is? De stand van de Zwarte Specht daalde na de eeuwwisseling in de Stoppelbergen, maar was dat te wijten aan het omhakken van bomen? Of is de soort juist gebaat bij vellingen? Om die vragen te beantwoorden moeten we allereerst naar zijn ecologie kijken. Op de Brabantse Wal leven Zwarte Spechten

in grote percelen (middel) oud bos, liefst met lanen met zware beuken, de favoriete nestboom. Verder moet er weinig recreatie plaatsvinden en er moet veel dood hout staan. Als vierde factor is het heel belangrijk dat er open plekken, jonge aanplanten of randen zijn waar de zon op de bodem kan vallen. Want daar leven rode bosmieren en houtmieren. Samen met schors- of hout-etende keverlarven in dood hout vormen die zijn stapelvoedsel (Cramp 1985, van den Bremer *et al.* 2016).

Figuur 2. Foeragerende vrouw Zwarte Specht op een Corsicaanse den. Systematisch worden proefboringen gedaan op zoek naar insectenlarven. Let op de open structuur van het bos en de bodem met strooisel, maar zonder grassen of struiken. Ook al is dit bos nog vrij jong (ca. 35 jaar), er staat toch al flink wat dood hout dat bezocht wordt door Zwarte Spechten.

In de afgelopen 25 jaar verdwenen rode bosmieren in rap tempo van de Brabantse Wal. In 1990/94 vond ik toevalligerwijze 14 grote nesten van rode bosmieren bij het toenmalige atlasonderzoek. Daarvan lagen er vier in de bossen die later nog vaker zijn onderzocht. Dat kwartet kwijnde weg en werd recent niet meer terug gevonden (Figuur 1). Waarom verdwijnen rode bosmieren van de Brabantse Wal? Volgens het onderzoeksbureau Alterra is dat te wijten aan de vergrassing van bos en hei ten gevolge van aanhoudende atmosferische stikstofdepositie (Broekmeyer *et al.* 2012). Daardoor gaan grassen open plekken en kale bodems, waar bosmieren, leven overwoekeren. Een studie over de gevolgen van stikstofdepositie op de Brabantse Wal komt tot de conclusie dat de stand van de Zwarte Specht door bosbeheer geholpen kan worden. Allereerst moeten oude boskernen en dood hout, bij voorbeeld na brand of storm, veilig gesteld worden. Ten tweede dient door kappen een aanbod van open plekken in stand gehouden te worden. Dit ten einde de negatieve effecten van stikstofdepositie op mierenpopulaties tegen te gaan. De kaalslagen en dunningen waartegen sommigen zo fulmineren blijken dus juist gunstig te zijn voor de Zwarte Specht! Ze kunnen helpen om de stand van rode bosmieren op peil te houden. En laat dat nu precies de bedoeling van het beheerplan zijn.

Afgezien van de afname van bosmieren, benadeelt de stikstofdepositie de Zwarte Specht nog op een andere manier (Broekmeyer *et al.* 2012). De atmosferische stikstofgift versnelt de successie van de struiklaag. Om dat te illustreren kunnen we kijken naar populaties van vogels die struiken bewonen, zoals de Zwartkop. Die nam de afgelopen 25 jaar ruim drievoudig toe in de Stoppelbergen en andere bossen (Figuur 1). Dat duidt er op dat de struiklaag in bossen op de zuidelijke Brabantse Wal enorm verdicht is. En die ontwikkeling is heel ongunstig voor de Zwarte Specht, want die foerageert liefst op open bodem en mijdt zowel hoge grassen als dichte struiken. Ook in die zin lijkt het voor de Zwarte Specht gunstig dat de struiklaag bij periodieke dunningen of kaalslag tijdelijk wordt teruggezet.

Ten slotte profiteren niet alleen Boomleeuwerik en Nachtzwaluw van open bos en jonge successiestadia. Ook andere vogels zijn gebaat bij vellingen, waaronder flink wat Rode Lijst-soorten* zoals Ransuil*, Koekoek*, Groene Specht*, Roodborsttapuit, Zang- en Grote Lijster, Groenling en Kneu*. In de winter van 2013/14 zijn inderdaad percelen in de Stoppelbergen gekapt of gedund. Of die vellingen grote consequenties hadden voor de stand van Zwarte Specht, Nachtzwaluw, Boomleeuwerik of andere vogels is te lezen in een rapport over het vierde broedvogelonderzoek in die boswachterij (Bult, 2016).

Rode Bosmier

Literatuur

Broekmeyer M. E. A., Kros J., Schotman A. G. M., van Kleunen A. & Wamelink G. W. W. 2012. Effecten van stikstof op vogelsoorten in vogelrichtlijngebieden in Noord-Brabant. Alterra, Wageningen / SOVON, Nijmegen.

Bult H. 2016. Broedvogels en dagactieve zoogdieren in de Stoppelbergen tussen 1990 en 2015. Rapport in eigen beheer, beschikbaar op www.vwgboz.nl/publicaties/rapporten, Putte.

Cramp S. ed. 1985. The birds of the Western Palearctic, Vol. IV. Terns to Woodpeckers. Oxford University Press, Oxford.

Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen 2007. Atlas van de West-Brabantse broedvogels. NPN media, Breda.

van den Bremer L., Kampichler C., Sierdsema H. & Vogel R. 2016. Trends en populatieomvang van de Zwarte Specht op de Brabantse Wal. Sovon-rapport 2016/25. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Begoniastraat 31, 4645 CA Putte
Email: hidde.bult@home.nl

Zwarte Specht (HES van Schoonhoven)

Wintervogels

HES van Schoonhoven

Het was nog maar nauwelijks herfst of het begon al behoorlijk bij mij te kriebelen: de Sneeuwgorsjes van de Oesterdam ... waren ze al gearriveerd? Toen ik ze voor het laatst gezien had, ergens in maart 2016, waren ze met tienen en ik had redelijk goed uitgevogeld, hoe ik ze rustig kon benaderen en van dichtbij op de foto zetten. Uiteindelijk trof ik ze op 25 november en die dag waren het er 6. Maar toen Jan & Ria er op 30 december melding van maakten, was er nog maar 1 over en meer zijn er sinds die tijd niet gemeld.

Sneeuwgors, Oesterdam

De winter brengt altijd leuke waarnemingen en sommigen daarvan worden nog heel beroemd ook. Denk maar aan de Roodkeelnachtegaal die twee of drie keer het nationale nieuws haalde, maar waarvan wordt gefluisterd dat het een volièrevogel was die haastig door de eigenaar c.q. 'vogelliefhebber' buiten was gezet, toen er onverwacht een inspecteur op de stoep stond.

De beroemde Roodkeelnachtegaal

Nee, eigenlijk vond ik het Witkopgorsje ♀ dat die zelfde winter maandenlang op een schor bij Wilhelminadorp zat véél leuker.
"Waarom wordt een Olifant eigenlijk Olifant genoemd?" vroeg mijn kleinzoon. *"Omdat die er het meest op lijkt!"* was het antwoord. *(Ha-ha!)* Maar dat ging bij dit kleine, drukke vogeltje niet op. *"Gors"* leek me niet ongepast, maar *"Witkop"* ...? Een klein wit vlekje, op elke wang, dat was alles.
Gelukkig hoefde ik haar niet op naam te brengen; dat hadden vogelaars met meer deskundigheid al voor mij gedaan. Maar wat me blijft verbazen, is dat ze dit piepkleine, perfect gecamoufleerde vogeltje überhaupt gevonden hadden. Chapeau!

Witkopgors, Wilhelminadorp

Het nadeel van vogeltochten in dit jaargetijde is dat het weer niet altijd meewerkt. Bij een van mijn bezoeken aan mevrouw Emberiza leucocephalos, ben ik tot op mijn huid toe nat geregend. Maar ik had wel weer een hele reeks opnamen en kon op de terugweg ook nog de foto hier schuin naast van de Sneeuwgors meepakken. Ja, je moet er iets voor over hebben. En als het makkelijk was, was het niet zo leuk.

Afgezien van de verdwenen Sneeuwgorzen aan de Oesterdam, begon dit najaar niet slecht. Sinds 5 november 2016 werden in een veld bij Noordwijk twee Dwerggorsjes gemeld.

Dwerggors, Noordwijk

Die zouden het daar nog maandenlang volhouden en het waren gewillige fotomodellen. Tenminste, als ze zich vertoonden, wat beslist het nodige geduld

van je vergde. Soms zaten ze hier en soms weer daar en als je geluk had kon je ze soms als paar en soms alleen op de foto zetten. Ik kreeg ze alleen individueel voor de lens.

Dwerggors, Noordwijk

Na de Dwerggorzen, de gewone Rietgors en de Grauwe en de Grijze gorzen die ik uit Spanje kende en natuurlijk de Sneeuwgorzen van de Oesterdam begon ik erg nieuwsgierig naar de IJsgors te worden. Was die misschien ook naar onze streken afgereisd en waar zou je die dan kunnen vinden?

IJsgors, Kwade Hoek

Waarneming.nl levert altijd goede hints voor de zwervende vogelaar op. Er werd een grote groep gemeld op de Kwade Hoek. Dit is niet zo maar een naam die leuk contrasteert met het ernaast liggende Goedereede, maar een onverbloemde waarschuwing. De allerkoudste en gemeenste winden die ze in de Bilt kunnen bedenken jagen hier over het kale, vlakke strand, waar ze lage duintjes vormen, die helaas niet de minste beschutting bieden. En als het tij erg hoog staat en de wind in de verkeerde hoek, kan het wel eens moeilijk worden om het enige pad terug naar de auto te bereiken. Deze winter zag ik meerdere wandelaars die in armoede tot over hun knieën door het water moesten waden, gewoon omdat er geen andere mogelijkheid was om van het strand af te komen. Het werd een heel erg koude bedoening voor een pappa, die mamma en twee kindertjes om beurten door een slenk moest dragen, zonder dat hij het voor hen helemaal droog kon houden ...
Vergeet je wandelschoenen maar. Zelfs op een mooie dag moest je hier maar niet naar toe zonder laarzen.

Maar goed, het gaat hier over IJsgorzen.
Zoek een groepje van 20 tot 30 kleine vogeltjes, die hier op het kilometers lange strand, of in de onoverzichtelijke duinvorming, maar ook tussen de grillige, ruige begroeiing op de bultige grond foerageren. Dat blijkt verbazend gemakkelijk, als je nét op het goede moment dat ze even een rondje vliegen, dicht genoeg genaderd bent om ze überhaupt waar te kunnen nemen en ook nog in de goede richting kijkt. En dan moeten het natuurlijk geen Sneeuwgorzen, Strandleeuweriken of Fraters zijn. Ja, die zijn ook leuk, maar daar kwam je niet voor. Je kunt dus het beste de horizon af turen voor een of twee mannen met statieven, die meer geluk hebben gehad.
Daar zitten ze dan. Of niet.

Het lukte me een dag na veel omzwervingen om ze op die manier te lokaliseren: een groepje van minstens 20 vogels, die zich over een wild stuk verhoogd terrein hadden verspreid en daar druk naar voedsel liepen te scharrelen. Van die paar menselijke toeschouwers trokken ze zich weinig aan en ze lieten zich redelijk goed benaderen.
Dat was wel nodig ook, tussen al dat chaotische gewas. De IJsgorzen bleken wat donkerder getekend dan de Sneeuwgorzen en er zaten verschillende mannetjes tussen die al behoorlijk op kleur begonnen te komen. Er was er zelfs een zeer opvallend mannetje in zomerkleed, die zou uit het boekje geknipt kunnen zijn. Dat verwacht je niet, hartje winter.

Strandleeuweriken, Oesterdam voorjaar 2016

IJseend, Brouwersdam

Ik ben een paar keer naar deze plaats terug geweest, maar heb de IJsgorzen niet meer zo goed gezien. Wel vlogen er telkens vrij grote groepen klein spul in de verte; soorten waarnaar we dan vergeefs moesten raden. Maar daar waren zeker Strandleeuweriken en Sneeuwgorzen bij, want die werden in dit gebied massaal gemeld. Die kwamen echter nooit zo goed onder schot als ik ze in de voorbije jaren regelmatig op de bekende plaatsen op Oesterdam heb gehad.

Van de Kwade Hoek is het eigenlijk maar zo'n tien minuten naar de Brouwersdam, waar ook altijd genoeg te beleven valt. Ook dat is een plaats waar je je maar beter goed op kunt kleden in deze tijd van het jaar, maar het is bijna altijd lucratief.

Kuifduiker, Brouwersdam

Al direct in het haventje aan de Noordzeezijde is vaak veel leuks te zien. Futen, Dodaarsjes, Geoorde Futen en Kuifduikers, Brilduikers, Eiders, Zwarte en Grote Zee-eenden en nog veel meer. Ook dit jaar bivakkeerde er weer een Zwarte Zeekoet. Vogels kijken gaat hier anders dan op de hei. Het is niet dat je wat ziet en daar dan je kijker of telescoop op richt, nee, je zet de telescoop neer en speurt in de verte. Hoe langer je kijkt hoe meer er op die schijnbaar lege zee blijkt te zitten.

Middelste Zaagbek, Brouwersdam

De vogels zitten vaak onder water en de deining maakt het er ook niet makkelijker op, maar als je daar even aan gewend bent is er een hoop te zien, soms vlak voor je neus.
Heel leuk zijn de scharrelende vogels aan de voet van de dijk; Steen- en Strandlopers, Kanoeten. Als je maar rustig afwacht lopen ze zo voor je camera langs en kun je er pasfoto's van schieten.

En dan ineens zit het strand van Scheveningen vol Burgemeesters; grote en kleine. Nu moet ik héél bescheiden zijn met meeuwen en de determinatie ervan, want ik vind ze donders moeilijk uit elkaar te houden. En waar gewone meeuwen in drie stappen volwassen worden, doen Burgemeesters, klein en

Grote Burgemeester, Scheveningen

groot het in vier. Een extra struikelblok! Ik schiet daarom maar een hele hoop foto's en kijk later thuis wel wat ik heb. In ieder geval veel grote deftige vogels die hun naam eer aan doen.

Maar je hoeft niet altijd ver weg voor mooie waarnemingen. Soms gebeurt het zomaar in je eigen buurt. Zoals die groep van 8 (acht) Roodhalsganzen die sinds begin december her en der in Zeeland gesignaleerd werden. Op een goede morgen zitten ze ineens in St. Philipsland (Flipland), praktisch om de hoek. Een zeldzame gans in een zeldzaam grote groep. Zeldzaam mooi!

Een invasie Pestvogels, die maandenlang in grote groepen door het land trekt, is altijd een traktatie. Ik trof ze op de terugweg van de Dwerggorsen onder

Pestvogel

een vriendelijk zonnetje in een Lijsterbes in Voorschoten. Als gewoonlijk werd 'the place to be' gemarkeerd door een bos statieven en ik had het mijne nauwelijks uitgeklapt of het feest begon. Vanuit het niets viel een grote troep in, in de boom, waar ieder op zijn gemak wat bessen verorberde. 'Klikkerdeklik' ratelden honderd camera's. Vervolgens bleef het telkens zo'n halfuur stil voor ze zich opnieuw vertoonden. Ruimschoots tijd om de resultaten te checken en met dat mooie licht konden die eigenlijk niet tegenvallen.

Een minder leuke ontmoeting was die met een Zeekoet, met plekken van een vettige gele substantie. Op Waarnemingen.be was daags daarvoor ook een vogel met zo'n zelfde vorm van vervuiling gemeld, maar ook daar waren aard en bron onbekend. Of hij gezond was of niet liet zich raden, hij zat daar op zeker 300 meter van de waterlijn maar wat passief te zitten en hij reageerde niet op de fotograaf, die om hem heen liep om een kiekje te nemen. Omdat het voor ons ondoenlijk was om hem mee te nemen, hebben we hem daar maar gelaten.

Kanoeten, Brouwersdam

Zeekoet, niet helemaal gezond

Kleine Burgemeester, Noordzeestrand, Scheveningen

Roodhalsganzen bij St. Philipsland, 5 van 8

Poelekes 23, 4661 LP Halsteren
Email: harrier@kpnplanet.nl

Alle foto's zijn uiteraard van HES zelf.

Veerkracht is een uitgave van de Vogelwerkgroep Bergen op Zoom.
Redactie: Marike de Haan en Ria Hogerwaard (secretaris, Vlierbes 3, 4661 WT Halsteren, tel. 0164-686533, e-mail riahogerwaard@ziggo.nl).

Tot heden uitgekomen Veerkrachten
1985 1 t/m 4, 1988, 1991 1 en 2 (3e jaargang), 1992, 1993, 1994, 1996/97 (jaargang 7), 1998, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006/07 (jaargang 13), 2008, 2009, 2010/11 (jaargang 16), 2012, 2013 en 2014/1 en 2 (jaargang 19), 2015 en 2016.

Richtlijnen voor auteurs

- Artikelen beslaan bij voorkeur vijf tot acht pagina's gedrukte tekst; korte bijdragen en meldingen beslaan één tot drie pagina's.
- artikelen aanleveren bij voorkeur in MS-Word 2010.
- tabellen gescheiden aanleveren, liefst in Excel.
- Gescande beelden, lijnwerk minimaal 600 dpi, foto's 200 dpi bij plaatsing op 100% formaat.
- figuren en tabellen nummeren en voorzien van een zelfuitleggende kop of bijschrift.
- altijd naam van auteur(s) (+maand en jaar) vermelden vóór de aanvang van de tekst, doch na de titel. Adres van de auteur met liefst telefoon en mailadres onder het artikel vermelden.
- Nederlandse soortnamen schrijven met beginkapitalen; Zwarte Wouw, Oeverloper.
- wetenschappelijke soortnamen altijd cursief en met één beginkapitaal; voorbeeld: *Milvus migrans, Actitis hypoleucos*.
- groepsnamen beginnen met een kleine letter; voorbeeld: ganzen.
- literatuurverwijzingen in de tekst tussen haakjes en alleen auteur en jaar vermelden als volgt (Sovon 1988) of (van Erve *et al*. 1967).
- bronvermelding (literatuur) ná de tekst op alfabetische volgorde, als volgt: Auteur. Jaar. Titel. Uitgave, nummer: pagina('s). De door Limosa gebruikte schrijfwijze wordt eveneens geaccepteerd.
  - Voorbeeld tijdschrift:
    Sovon. 1988. Nieuwe aantalsschattingen van de Nederlandse broedvogels. Limosa 61: 151-162.
  - Voorbeeld rapport / boek:
    van Erve F.J.H., H.K.M. Möller Pilot, A.B.L.M. Wittgen, S. Braaksma, W.H.Th. Knippenberg & V.F.M. Langenhoff. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. van Gorcum & Co., Assen.
- de redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen kopij in overleg met de auteur aan te passen.